

SVENSKA SELKROKAR AV TRÄ I NORDISKA MUSEET.

Försök till gruppering av materialet.

Av

SVEN T. KJELLBERG.

Föreliggande studie, som uteslutande grundar sig på Nordiska Museets stora samlingar av svenska selkrokar, är tillkommen i avsikt att få till stånd en sådan uppdelning av materialet, att denna sedermera skall kunna tjäna såsom grundval för en mera i detalj gående undersökning av skilda typer och deras dekorativa utsmyckning, kronologi och inbördes sammanhang. Det är att förutsätta, att luckor i museets bestånd ha åstadkommit en ojämn behandling av de olika selkroksgrupperna i denna uppsats. Denna brist liksom det förhållandet, att många nog så egenartade men enstaka exemplar icke kunnat medtagas i den begränsade text- och bildframställningen, är ägnad att uppfordra de lokala musei- och hembygdsföreningarna till studium och registrering av sina selkroksbestånd, varvid de, såsom vi hoppas, kunna finna en hjälp i denna uppsats.

Terminologi. Det är nödvändigt att till en början fastslå de benämningar, som här komma till användning. Jag anför i det följande en utredning rörande terminologien, som docenten Herman Geijer med känd älskvärdhet ställt till mitt förfogande.

»Ordet *selbåge* synes vara för dialekterna i stort sett främmande, och även i riksspråket synes ordet *selbåge* vara mindre fast rotat än *selkrok*, om än möjligen *selbåge* på senare tid i någon mån vunnit terräng på bekostnad av *selkrok*. Ännu i åttonde upplagan av SAOL (1923) upptas emellertid endast *selkrok*, ej *selbåge*. I Schürer

von Waldheims med avseende på terminologien synnerligen goda uppsats i Upplands läns Fornminnesförenings Tidskrift 5, s. 252 ff. användes ordet *selkrok*. Denne författares antagande, att ordet är mycket gammalt och att det kunnat användas redan om primitiva former, synes sannolikt. Jirlow, som i sin uppsats i Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1922, s. 38 ff. använder ordet *selbåge*, anger dock *selkrok* som ortens genuina benämning. I dialekterna från och med nordligaste Norrland till och med Östergötland synes ordet *selkrok* än i dag vara förhärskande. Ett annat gammalt genuint ord med avsevärd spridning i dialekterna är *selorv* (Västergötland, östsvenska mål). Från Småland uppger Rietz (efter Lagergren) *selhuvud*. Från ett och annat håll uppges *selranke* (så i Möllers och Kaléns halländska ordböcker). Sistnämnda ord betyder dock ursprungligen något annat än *selkrok* . . . Något vedertaget namn på selkrokens mittersta del finns ej i svenska dialekter. Det föreslagna ordet *båge* synes mig lämpligt att använda, helst kanske i sammansatt form: *selkroksbåge*. Von Waldheim använder i sin nyssnämnda uppsats ordet *båge* i ifrågavarande betydelse.»

För benämningen av det håll varigenom tömmarna löpa lämnar Geijer följande utredning: »Det finns ett gammalt ord: *tömlopp* (neutr.) eller *tömlöpa* (fem.) m. fl. varianter såsom *tömlöpare*, i vilken form ordet inkommit i SAOL. I Uppsalatrakten heter det *tömlöpa* (fem.). Ordets (med varianter) utbredningsområde synes omfatta hela Norrland och åtminstone huvudparten av Svealand. Därjämte finnas på enstaka orter inom samma område mindre kända ord som *selnyckel* och *tömnyckel* i Uppland, *tömsol* i Västerbotten m. m. I Västergötland, där *tömlöpa* saknas, möter ett annat genuint ord: *tömkast* (neutr.). I riksspråket användes stundom *tömring*, ett ord, som dock endast passar på moderna förhållanden. Jag ville föreslå *tömlöpa* (fem.) till användning i riksspråket.»

Med avseende på de stöd, varpå selkroken vilar på hästmanken, skriver Geijer vidare: »Ordet *kläpp* synes vara mycket ovanligt åtminstone att döma av rådfrågade dialektala källor. I Frötuna i Uppland har antecknats *selbågskläppar*, men detta synes vara en ganska ovanlig företeelse . . . I Schürer von Waldheims ovannämnda

uppsats användes ordet *pung* för att beteckna de stöd, som direkt vila på hästryggen och uppbära selkroken. Ordet *pung* eller *selpung* synes vara den vanligaste benämningen fr. o. m. översta Norrland t. o. m. Uppland. Om språkbruket i landskapen söder om Uppland har jag ännu ej hunnit ta närmare kännedom. Ordet *pung* resp. *selpung*, *selkrokpung* är emellertid en förvanskning av det äldre ordet *bunge*, som ännu kvarlever i ifrågavarande betydelse (och blott i denna betydelse) åtminstone i Jämtland. Det finns även i Norge. En övergång *selkrokbunge* till *selkrokpunge* är lättförståelig. I Västergötland möter ett annat gammalt ord *klamp*. I sydvästra Östergötland (Ödeshög) *krämper* (pl.). *Klamp* sammanhänger väl med *kläpp*. I Dalabergslagen (Grangärde) användes ordet *selklack*. Stundom finns (så i Jirlows ovannämnda uppsats s. 40) ordet *selfötter* i samma betydelse.»

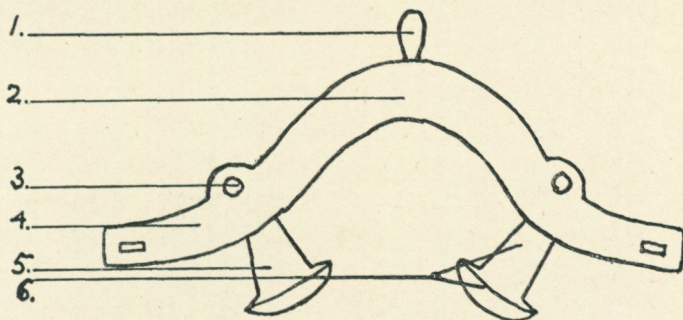

Fig. 1. Skematisk bild av selkrok, utvisande de här antagna benämningarna.

1. Krön (-figur).	4. Skänkel.
2. Båge.	5. (Selklacks) ståndare.
3. Tömlöpa.	6. Selklack.

De beteckningar, som här komma till användning återgivas å fig. 1.

Översikt. Man kan skilja på tvenne väsentligt olika grupper av selkrokar. Den ena av dessa har *lösa* selklackar, vilka fästas vid kroken förmedelst vidjor eller remmar. Denna grupp benämnes här *selkrokar med vidbundna klackar*. Gruppens utbredningsområde synes vara begränsat till Härjedalen, Dalarna, Värmland och Västmanland, sålunda en mellansvensk-västlig lokalisering. I Norge är gruppen rikt representerad. På grund av ojämnheten i museets norska material är det vanskligt att bestämma dess geografiska ut-

bredning. Det förefaller som om dess nordgräns skulle vara att söka i S. Trondhjems amt, en begränsning, som sålunda skulle motsvara den svenska åt norr.

Den andra gruppen har *fasta* selklackar, d. v. s. dessa äro infällda eller intappade i selkroken så att ett orörligt förband uppstår. Inom denna grupp, som omfattar hela det övriga landet, kan man särskilja flera olika huvudtyper, vilkas art närmare framgår här nedan. På kartan, fig. 2, har denna grupp uppdelats i fyra huvudavdelningar. Kartan angiver inga bestämda gränser, utan blott de olika typernas huvudområden såsom dessa framgått ur materialet. Vid behandlingen har följande gruppering ägt rum:

I. Selkrokar med lösa selklackar, västlig mellansvensk grupp.

- A. Siljanskroken.
 - 1. Leksandsgruppen.
 - 2. Rättviksgruppen.
 - 3. Moragruppen.
 - 4. Svärdsjögruppen.
 - 5. Gästrikegruppen (mellanform m. fasta klackar).
- B. Härjedalskroken.
 - Två varianter.
- C. Tömlöpakroken.
 - 1. Den dalsk-värmländska gruppen.
 - 2. Den norrländska gruppen.
- D. Den oklika selkroken med hel kam av järnsmide.
- E. Dockkroken.
- F. Ljusnarsbergskroken.

II. Selkrokar med fasta selklackar.

- A. Den götiska selkroken, sydlig grupp.
- B. Selkrokar med uppländsk båge, östlig mellansvensk grupp.
 - 1. Djurhuvudmotiv.
 - 2. Blad- och blomstermotiv.
 - 3. Geometriska motiv.
 - 4. Norrlandskrokar med uppländsk båge.
 - 5. Vikakroken.
- C. Den oklika selkroken.
 - 1. Upplandstypen.
 - 2. Den hornlika typen.
 - 3. Norrlandstypen.
 - 4. Norska typer.
- D. Den kamlika selkroken.
- E. Den skulpturala Norrlandskroken, nordlig grupp.
 - 1. Djurornamentala selkrokar.
 - 2. Växtornamentala selkrokar.

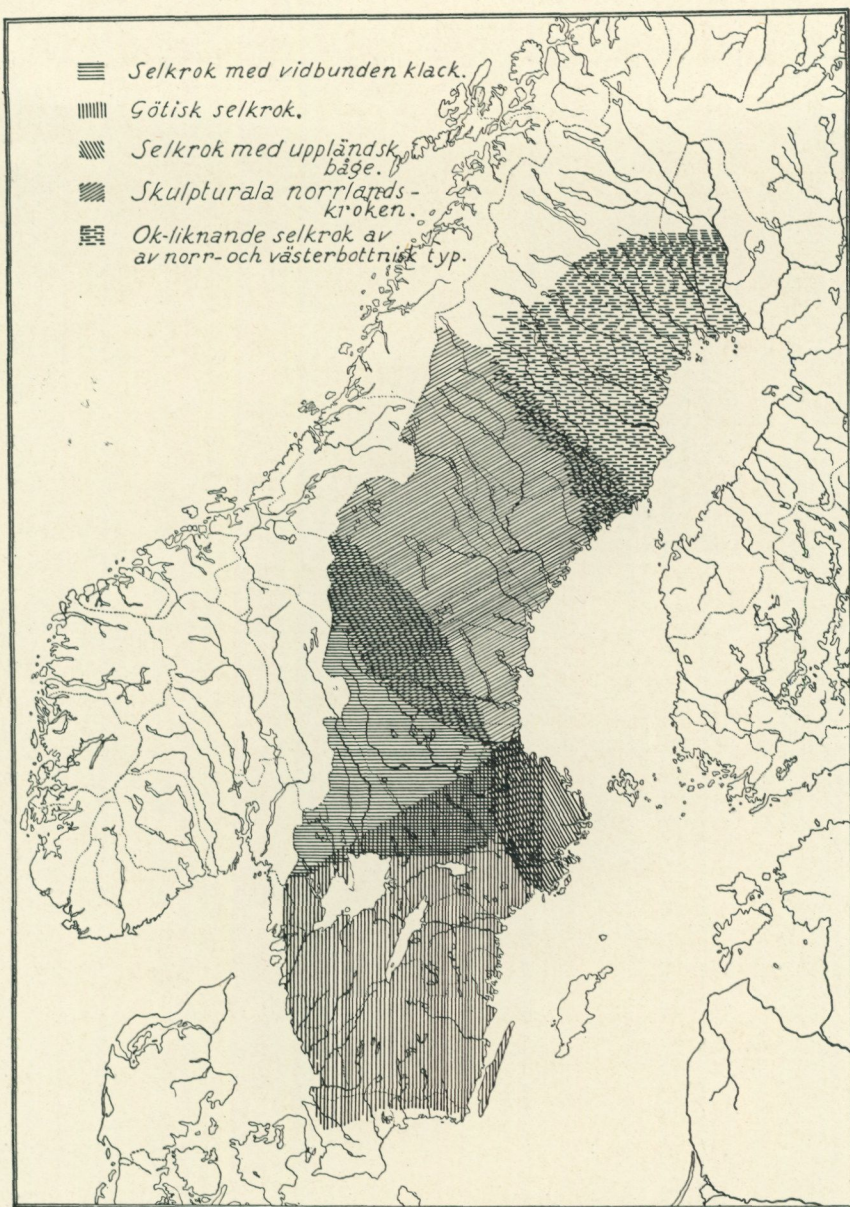

Fig. 2. De huvudsakliga utbredningsområdena för selkrok med vidbunden selklack, götisk selkrok, selkrok med uppländsk båge, skulpturala norrlandskroken och den okliknande selkroken av norr- och västerbottnisk typ.

Då de dekorativa selkrokarna synas vara en uteslutande nordisk företeelse,¹ bör en närmare behandling av föremålsgruppen även omfatta det norska² och finska³ materialet. Det vore därför av vikt att även från dessa håll få en materialpublikation. Till dess en på så sätt erhållen översikt ernåtts torde en utvecklingshistorisk utredning om den nordiska selkroken få anstå.

I. SELKROKAR MED LÖSA SELKLACKAR.

Siljanskroken.

Den selkroksform, som här kommer att benämnas siljanskroken, har erhållit sitt namn efter bygden kring Siljan, emedan den där haft sitt egentliga hemvist. De tre socknarna Leksand, Rättvik och Mora i deras gamla territoriella utsträckning äro också i så måtto krockens huvudorter, att den i vardera av dessa socknar fått sin särskilda utformning. De särdrag, som sålunda återfinnas hos de olika sockentyperna, hava även varit av sådan betydelse för formens utveckling, att övriga selkrokar av detta slag inom Dalarna och angränsande bygder kunna sägas i stort sett uppvisa med dessa sammanfallande former.

Den gemensamma grundformen för dessa selkrokar utgöres av ett bågformigt med krönfigur försett mittparti, som fortsätter i en avslutning mot krockens ändar, vilken jag skulle vilja kalla djurhuvudformad. I alla kända fall är denna avslutning så starkt stilerad, att det måhända kan synas tvivelaktigt huruvida den verkligen återgår på ett djurhuvud. I enklare utbildade exemplar av leksands- och rättvikskrokarna kan djurhuvudformen vara rätt så påtaglig, morakroken företer dock ytterst små likheter därmed och blott dess nära samband med övriga siljanskrokar kan ge anledning

¹ Se Gerda Cederblom: Huru några spånadsredskap vandrat genom Europa, Ymer 1916, s. 24 ff.

² Se H. Schetelig: Gammelt kjøre- og ridetøj. Bergens Museums Aarbog 1906, Nr. 6. s. 34 ff.

³ Se U. T. Sirelius: Finlands Nationalmuseum. Vägledning i etnografiska avdelningen, 1920, s. 25: »Redan på 1600-talet hämtades till vårt land från västra grannlandet ståtliga rankor och selar i barockstil, vilka sedan på 1700-talet imiterades.»

till en tolkning i denna riktning. Siljanskrokarna ha i allmänhet varit svarttjärade, någon gång oljemålade i svart — sannolikt ha även de, som nu blott uppvisa träets färg, varit behandlade med tjära. Denna allvarliga och enkla färghållning är påfallande vid jämförelse med de färgglada norrländska och uppländska selkrokarna. Särskilt märkligt är, att av de tjugufyra exemplaren leksandskrokar, som äro hemmahörande inom socknen, ingen blivit föremål för en rikare färgbehandling änskönt flera av dem tillhöra 1700-talets sista årtionde, då leksandsmåleriet redan utvecklat sin fulla prakt. I Rättvik, Boda och Ore kunna kanterna eller den utskurna ornamentiken vara rödmålade mot den svarta botten, i enstaka exemplar förekommer här också en i gröngrå eller gulvit olja målad botten med röda och svarta ornament. Från Mora äger museet en krok, som blivit målad i de gröna och röda färger, som eljest återkommer i en annan selkrokstyp från socknen, se Vikakroken.

Den skurna ornamentiken, för vilken närmare redogöres vid behandlingen av de olika typerna, är mycket enkel. Nagelformiga och sicksackformiga utskärningar, repstavar och enkla ristade linjer äro de huvudsakliga förfarandena — någon karvsnittsornamentik i detta ords egentliga betydelse förekommer icke.

Siljanskroken kan efter sin form naturligt uppdelas i tre huvudgrupper med olika geografisk utbredning, här uppkallade efter sina hemorter: Leksand, Rättvik och Mora. Såsom en särskild grupp behandlas även selkroken från Svärdsjö, närmast sammanhörig med rättvikskroken, samt en selkrok med fasta klackar från Gästrikland, vilken synes påverkad av moragruppen.

Leksandsgruppen. Kännetecknande för selkrokar tillhörande denna grupp är det korsformiga krönet.

Museet äger 38 exemplar av denna typ, av vilka 24 falla inom Leksands—Siljansnäs sockengränser medan övriga tillhöra Djura, Bjursås, Gagnef och Stora Kopparberg, sålunda utvisande en spridning i huvudsakligen sydostlig riktning. Enstaka exemplar kunna påvisas i Älvdalen och Rättvik.

Inom gruppen kan man särskilja åtminstone två varianter. Den ena av dessa igenkännes på en långsmal rektangulär tömlöpa, vil-

ken är så anbragt, att den kan sägas utgöra ögat i krokens djurhuvudformade avslutning. Dekorationen på denna variant är synnerligen enkel och utgöres av en regelbundet utformad inramning av inskurna räta linjer kring tömlöpan samt någon gång på bågens över och underkant det vanliga motivet med inskurna räfflor. Av de tolv selkrokarna av denna variant äro elva daterade och försedda med inskrift. Enligt dessa årtal bestämmes det material, som här behandlas, till tiden 1743—1801. I trots av det ringa antalet föremål är det frestande, då man äger så noggranna tidsbestämningar, att söka få fram den linje, utefter vilken en utveckling av formen kan ha skett. Variantens äldsta form synes vara en krok, vars skänklar utgöra en rak fortsättning av bågen. Denna utvecklas därhän, vilket kan iakttagas omkring 1770, att skänklarnas ändar böjas utåt. Avståndet mellan dessa ökas därvid och selkroken blir sålunda bredare. Se fig. 3.

Den andra varianten inom leksandsgruppen saknar tömlöpa och har en rikare dekorativ utsmyckning än den förra. Av de 27 exemplar, som museet äger, ha samtliga kraftigt utsvängda skänklar. Bristen på daterade föremål gör det omöjligt att avgöra huruvida även denna variant genomlöpt samma utveckling som den förra. De daterade typerna sträcka sig från 1780—1800 med ett enda tidigare exemplar, en selkrok från Gagnef med året 1767. Medan hos den förra varianten skänklarna ha en kantig, rätlinig kontur blir denna nu mjuk och avrundad, ett förhållande, som bäst avläses å fig. 4.

Två ornamentsmotiv äro här att lägga märke till. Dels i överensstämmelse med den förra en inramning av själva huvudpartiet på den plats där tömlöpan borde ha befunnit sig samt en dekoration av bågens sidor, båda i huvudsak åvägabragta genom användande av nagelformiga utskärningar, dels cirkelformiga ytor, vanligen placerade inom den omnämnda inramningen, vilka täckas av parallellt eller korsvis inskurna ränder. — Korset antager i denna variant ofta en bred form och dess yta blir föremål för dekorativ behandling.

Rättviksgruppen. Kännetecknande för gruppen är krönet, se fig. 5. Underdelen utgöres här av två bladformigt utåtböjda flikar, överdelen av en upptill avtrubbad, till formen varierande

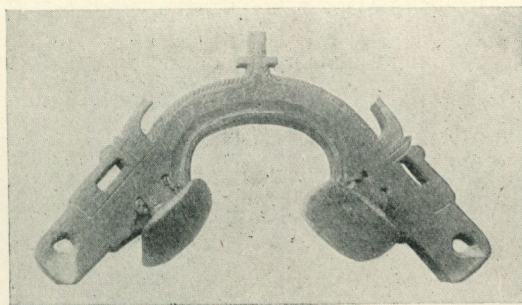

Fig. 3. Siljansnäs sn, Dal. Dat. 1745. L. 47 cm. Nord. M. 18,277.

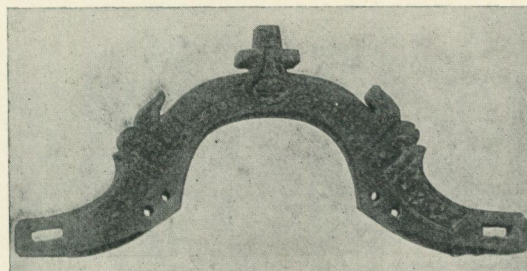

Fig. 4. Siljansnäs sn, Dal. Dat. 1798. L. 55.5 cm. Nord. M. 18,282.

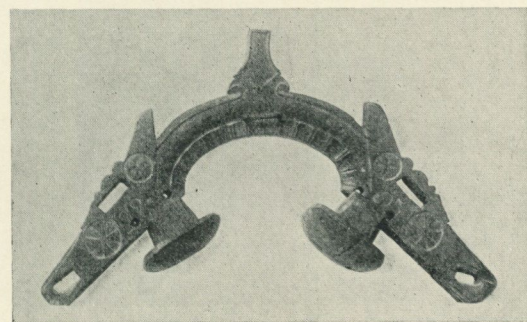

Fig. 5. Rättviks sn, Dal. L. 53,5 cm. Nord. M. 13,551.

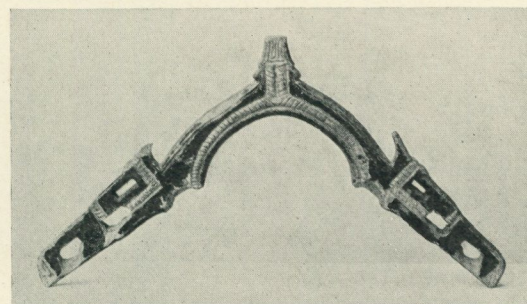

Fig. 6. Ore sn, Dal. L. 60 cm. Nord. M. 14,572.

spets. — Av de 20 exemplaren inom denna grupp falla tretton inom gränserna för det gamla Rättvik, omfattande sålunda utom moderförsamlingen även Bingsjö, Dådran och Boda. Sju äro från Ore.

Även inom rättviksgruppen kan man urskilja två huvudformer, vilka var och en för sig synas stå i direkt relation till leksandsgruppens varianter. Den ena av dessa äger den typiskt utformade tömlöpan. I sin mest radikala form, sådan den påträffas i selkrokar från Vikarbyn och Tina, finnes samma rätliniga stränghet som hos leksandstypen. Här återkommer även den enkla inramningen av inskurna linjer. En mera rundlinig och mjuk kontur finnes även hos denna variant, särskilt framträdande hos exemplar från Ore, hos vilka inramningen fått sin speciella utbildning, se fig. 6.

Den andra huvudformen karakteriseras utom av sin rika, mjukt profilerade kontur av en triangulär, dekorativt anbragt tömlöpa ofta med svängd överkant. Museets elva krokar av denna form äro med ett undantag målade i oljefärg vanligen svart eller grågrön huvudfärg med röda kanter. De daterade föremålen ha årtalen 1797, 1803 och 1805, vilket synes bestyrka, att formen är av relativt sent datum. — En till föregående grupp hörande selkrok från Vikarbyn(?) från 1748 har svart oljefärg och rött krön.

Rättviksgruppen har blott i ringa utsträckning varit föremål för ornamental utsmyckning. Någon gång återfinnes den från Leksand kända cirkelorneringen. Krönet förses med ristade linjer och nagelformiga utskärningar sammanställda till fyrbladiga blommor eller stjärnor, vilka utplanteras på selkroken utan någon ordning. I de flesta fall utskäres kroken så, att en smal listformig kant utsparas, vilken på översidan följer konturen. Denna kantlist tillhör typens sena former. — De utåtsvängda skänklarna, som uppträdde på leksandsgruppen, förekommer aldrig här, där skänkelns undersida alltid synes bilda en rak linje fram till den punkt, där den sammanträffar med det böjda bågpartiet, se fig. 7.

Några spridda exemplar av rättvikskrokar falla utom Dalarnas gränser, så t. ex. en med blomstermålningar i grönt och rött på svart botten dekorerad krok från Voxna i Hälsingland och en till sin form degenererad selkrok från Vitsand i Värmland.

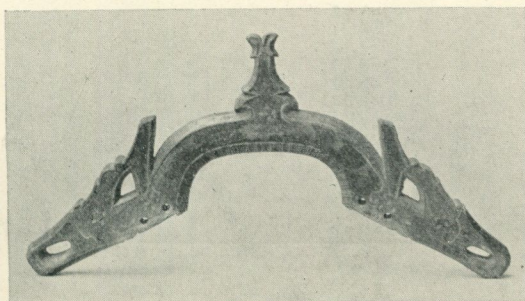

Fig. 7. Rättviks sn, Dal. L. 56 cm. Nord. M. 11,219.

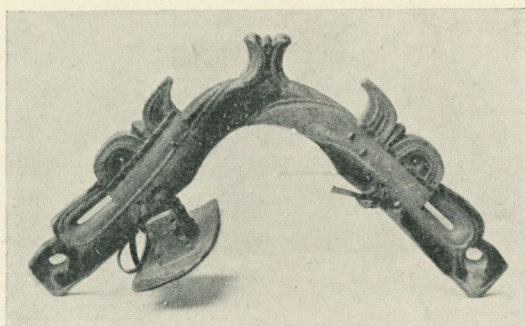

Fig. 8. Mora sn, Dal. L. 46 cm. Nord. M. 12,861.

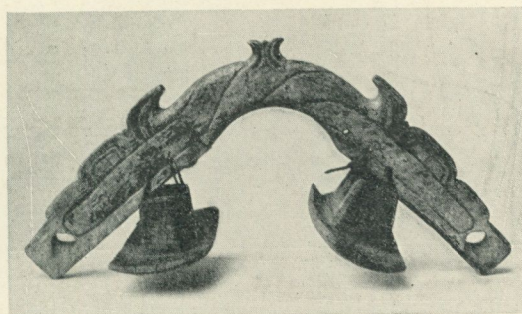

Fig. 9. Mora sn, Dal. Dat. 1708. L. 61 cm. Nord. M. 71,517.

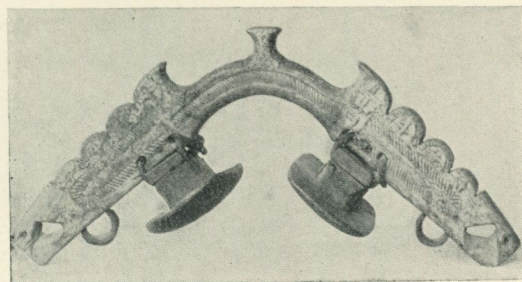

Fig. 10. Venjans sn, Dal. Dat. 1780. L. 60,5 cm. Nord. M. 73,960.

Moragruppen. Medan leksands- och rättvikskrokarna i det stora hela stå varandra ganska nära bildar morakroken en från de båda andra väsentligen avskild typ. Den är smäckrare och lättare och verkar därigenom även längre, ehuru vidden mellan skänklarna i det närmaste är densamma. Till detta intryck bidrager också bågens form, som här i genomskärningen oftast är rund eller oval medan den i de övriga grupperna är rektangulär, se fig. 8.

Såsom ett lätt urskiljbart kännemärke för morakroken taga vi här som i det föregående fasta på krönets form. Denna kan närmast liknas vid en kärke. De konkava, bladlika yttersidorna böja sig stundom kraftigt utåt i topparna, ett litet mittblad gör krönet treflikigt.

Av de 27 exemplaren av moratyp i museet härstamma 14 från Mora socken inklusive Sollerön. De övriga ha sin hemort i Venjan, Öje, Evetsberg, Transtrand, Orsa och Rättvik (1 ex.). Utbredningen är sålunda begränsad till socknarna ovan Siljan.

Vill man här som i det föregående söka avgränsa vissa typer inom gruppen, faller detta sig svårt med det föreliggande materialet. Leksands- och rättvikskrokarna erbjödo en naturlig uppdelning efter formen — här ställer det sig annorlunda. I det stora hela är gruppen enhetlig inom Mora sockens gränser, men då man kommer utanför dessa bliva typerna växlande och formerna ortligt betonade. Man torde sålunda få räkna med åtminstone en grupp från Venjan och en från Malung (Öje).

Gemensamt för morakrokarna är ett bandliknande ornament, ett slags repstav, vilket vid täljningen blivit utsparat och sålunda synes ligga ovanpå selkrokens yta. Detta ornament följer skänklarnas linjer såsom en inre kontur och löper ofta utefter bågens sidor i dess mitt. I övrigt består utsmyckningen av enkla ristningar, ett och annat rikare utsirat exemplar med karvsnittsaktig skärning förekommer dock.

Den äldst daterade av moratypens selkrokar är från 1708, se fig. 9. Den är även den äldsta i detta avseende bland siljanskrokarna. Av särskilt intresse är att lägga märke till den omvridna formen på krokens bäge. Samma förhållande kan iakttagas på ytter-

ligare ett par exemplar. I ett av dessa (nr 12,861) uppehålls illusionen därigenom, att det repstavsformiga bandet svänger sig skruvlikt runt bågen. Den omvridna bågen förekommer även i en annan grupp av selkrokar från Mora och synes sålunda vara karakteristisk för orten. Den uppträder dessutom såsom vi skola finna i den med siljanskrokarna besläktade gästriketypen.

Morakrokarna sakna ofta tömlöpa. Skänklarna hava »öron» med en framförliggande halvcirkelformad utskärning. Dekorativt sammanhållas dessa av ett band, från vilket konturerande repstavar uppstiga. Halvcirkeln är merendels prydd med en inskuren eller ristad stjärna. En selkrok med årtalet 1731 från Östnor och en från Rättvik daterad 1786, som båda ha rätliniga former, kunna möjligen anses tyda på, att man även beträffande morakroken får räkna med en inre gruppering i analogi med förhållandet inom de förut behandlade grupperna.

I venjanskroken utvecklas den huvudformade delen av skänklarna så, att den egentliga moratypens halvcirkelparti upprepas ytterligare en eller flera gånger, varigenom kroken får ett kamliknande utseende med regelbundet återkommande halvcirklar, se den å fig. 10 återgivna kroken från år 1780. Ett så sent belägg som 1852 från Kyrkbyn i Venjan visar ännu samma form.

Ett par speciellt utvecklade selkrokar från Öje, där den halvcirkelformade delen utbildats med hela cirklar fyllda med karvsnittsstjärnor, skulle kunna ge anledning till att tala om en särskild malungsgrupp, se fig. 11. Ett av dessa exemplar är daterat 1799. Hit kan även räknas en krok från Orsa (nr 13,060).

Av moratypen äger museet en selkrok från Vara i Västergötland daterad 1783.

Svärdsjögruppen. Ehuru blott fem selkrokar av siljanstyp finnas i museet från Svärdsjö och Enviken synes det likväl påkallat att sammanföra dessa till en gemensam grupp. Krönet hos dessa utgöres av en spets, vars närmaste släktskap sökes hos rättvikskrokarna, men vars form är helt egenartad, se fig. 12. Tömlöpan, som förekommer hos alla, är anbragt på så sätt, att dess underkant fortsätter bågens linje och därigenom gör krockens form lättare. Orne-

ringen är ytterst enkel och sparsam. Vanligen är krönets underdel försedd med en cirkelformig dekoration av ristade linjer. Liksom i leksands- och rättviksgrupperna ha skänklarna även sådana cirkelornament. Den enda daterade bär årtalet 1773.

Gästrikegruppen. De selkrokar, som kunna sammanställas under denna rubrik, representeras i museet av sex exemplar från Ovansjö, Järbo, Hedesunda och Öster Färnebo socknar i Gästrikland. Genom sina fasta selklackar höra de dock strängt taget icke till samma slag av selkrokar som siljanskroken, men sambandet förefaller mig dock så stort, att jag velat sammanhålla dem med denna, ehuru under starkt betonande av egenarten. Den intressanta korsningsform mellan två olika system, som gästrikrokroten bildar, belyses närmare på annat ställe i denna undersökning, se sid. 29.

Såsom framgår av fig. 13 är skänkeln avslutning överensstämmande med den gemensamma grundformen hos siljanskrokens individer. Att döma av det befintliga materialet är det morakroken, som varit förebilden: därpå tyder den vridna bågen, det kärvliknande krönet och det med repstavsmotivet överensstämmande bandformade ornament, som sammanbinder selklacken och örat. Dekorationen är i övrigt återhållsam och använder sig blott av ristade stjärnor och ytor, någon gång ett enkelt naturalistiskt blomstermotiv. — Två daterade föremål av denna typ bära årtalen 1749 och 1767. Färgen är svart, i ett fall röd och grön.

Härjedalskroken.

Av de aderton selkrokar, som jag sammanställt under denna benämning, höra sjutton hemma i Härjedalen, vilket givit anledning till det geografiska namnet. Enligt Nils Keylands anteckningar är den folkliga benämningen på dem gredeskrok, men under detta namn torde även andra selkrokar gå. I museet förvaras selkrokar av denna typ från Lillherrdals (10), Svegs, Hede och Vemdalens socknar samt från Älvdalen i Dalarna.

Härjedalskroken utgöres av en i det närmaste cirkelsegmentformig båge något avsmalnande mot ändarna. Selklackarna, utskurna ur ett trästycke, äro så högt anbragta, att de falla inom det cirkel-

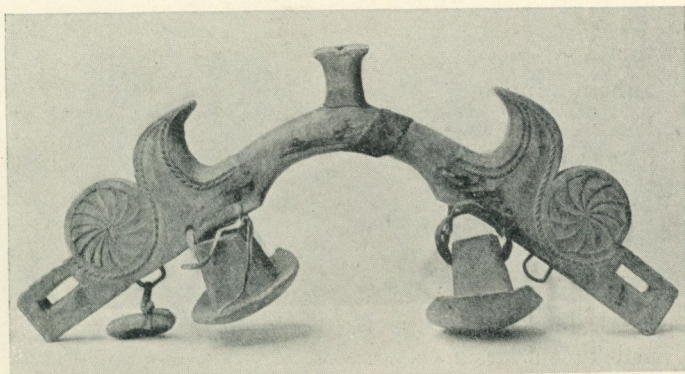

Fig. 11. Malungs sn, Dal. L. 60 cm. Nord. M. 17,263.

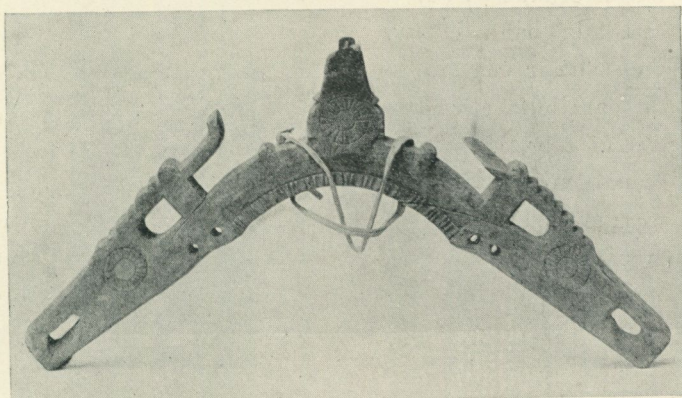

Fig. 12. Svärdsjö sn, Dal. Dat. 1773. L. 58 cm. Nord. M. 11,239 b.

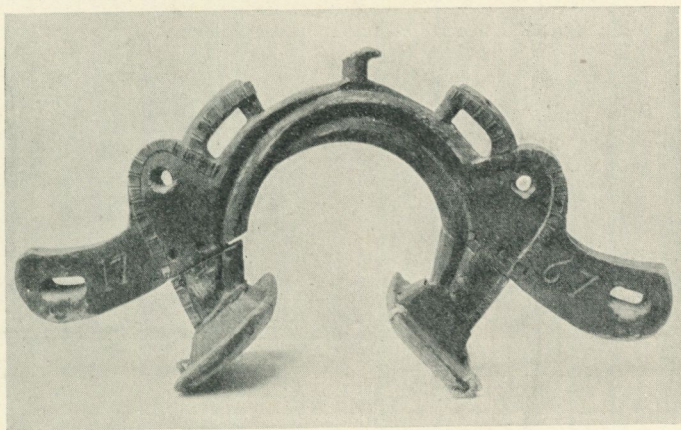

Fig. 13. Öster Färnebo eller Hedesunda sn, Gästrikl. Dat. 1767. L. 54 cm.
Nord. M. 49,035 c.

segment, som kroken bildar. Tömlöpan utgöres av ett nedanför selklackens anbringningspunkt i kroken utskuret runt hål.

Man kan urskilja tvenne grupper av härjedalskrokar.

Grupp A. Fig. 14. Å denna, som synes vara den ålderdomligaste, är mittpartiet — det som här motsvarar bågen på andra selkrokar — framhåvt antingen genom en svagt markerad bågformig inskränning på undersidan, såsom på det enda daterade exemplaret med årtalet 1692, genom en på sidan och parallell med överkanten löpande snedskuren försänkning, vilken återfinnes på alla de ifrågasvarande selkrokarna, eller genom en repstavsliknande utskärning av mittpartiets överkant. Skänklarna indelas i sin tur ofta genom parställda vertikala band i fält. Ornamentiken utgöres av karvsnitt med enkla stjärnor och sicksackformiga band, nagelformiga utskärningar och parallella eller korsande ristade linjer.

Grupp B. Fig. 15. De selkrokar, som tillhöra denna grupp, sakna betonat mittparti. Överkanterna äro avfasade, så att smala fält dekorerade med inristade raka linjer uppstå. Sidorna, som liksom i föregående grupp uppdelas genom vertikala band, äro dekorerade med blad och blomsterlika ornament utförda i ristningsteknik. — Till denna grupp hör en selkrok från Älvdalen (86,197) med något olikartad dekorativ uppdelning.

Medan grupp A är omålad eller svartfärgad förefaller grupp B, som är svartmålad, att först vara målad och sedan ristad, varigenom ornamentiken framträder ljus mot mörk botten.

Tömlöpakroken.

Med detta namn har jag velat angiva en grupp av selkrokar med huvudsakligen västlig spridning, vilken kännetecknas därav, att tömlöpan anbragts i ett vid täljningen av kroken utsparat bygelformigt parti med runt hål för tömmen. I Dalarna och Värmland har denna typ utvecklats en speciell form med högt bågparti och utåtböjda skänklar. I vinkeln mellan bågen och skänklarna har tömlöpan sin plats. Bågen, eller enbart dess överkant, och ofta även skänklarna äro utskurna med ett ledformigt ornamentmotiv. I ett fall (Karlanda, Värmland) där kroken utgöres av en självkrökt gren,

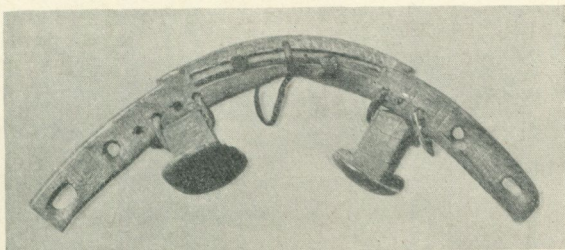

Fig. 14. Svegs sn, Härjed. L. 46 cm. Nord. M. 99,797.

Fig. 15. Vemdalens sn, Härjed. L. 43 cm. Nord. M. 102,581.

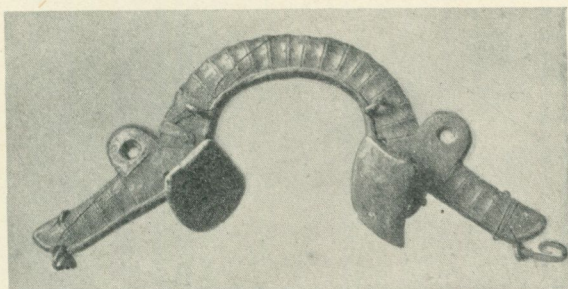

Fig. 16. Östervallskogs sn, Värml. L. 52 cm. Nord. M. 892.

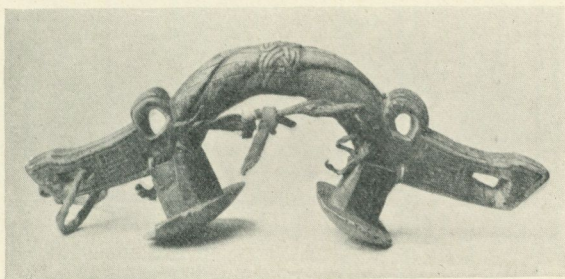

Fig. 17. Älvros sn, Härjed. L. 53 cm. Nord. M. 125,202.

har tömlöpan anbragts på en särskild vid kroken fäst sticka. — Endast företrädd i ett exemplar finnes en oklik selkrok från Sveg med utsparade tömlöpor.

På grund av de olika formerna måste man skilja på flera olika grupper inom tömlöpakroken.

Den dalsk-värmländska gruppen. Fig. 16. Gruppen, vars karaktär närmare angivits här ovan, äger utom förhållandevis rikt utskurna individer även sådana utan dekorativ utstyrsel. Krokarna äro antingen svartmålade eller ofärgade. Det enda daterade exemplaret, från Dalby sn, Värmland, bär årtalet 1752. Gruppen företrädes av elva föremål i museet.

Den norrländska gruppen, se fig. 17, är av samma huvudform som föregående, men annan dekorativ hållning. Bågen, som är utskuren så att den synes sammansatt av runda invid varandra liggande eller omkring varandra vridna stavar, är på mitten försedd med ett band med inristad flätornamentik. Två sådana exemplar finnas från Offerdalen i Jämtland och Älvros i Härjedalen. Till samma grupp bör säkerligen även räknas en jämtlandskrok från Näs socken, där två runda knappar i vinkeln mellan båge och skänkel synas antyda platsen för den ofullbordade tömlöpan. Samma är förhållandet med en 1668 daterad selkrok från Järvsö i Hälsingland. Även dessa krokar äro omålade eller svarta.

Medan de föregående saknat krönfigur äro de efterföljande grupperna försedda med sådan.

Bland dessa intager en grupp dalska krokar, se fig. 18, en särskild ställning på grund av en enhetlig utformning av sådant slag, att man är frestad tillskriva de skilda individerna inom denna en och samma mästare. Såsom en parallell till tömlöpan's bygelformade utskott äro här selkrokens ändar avrundade och försedda med stora runda hål som fästen för uppstigslädrer. Krokens sidor äro fyllda med i rader löpande nagelformiga utskärningar. Förutom krönfiguren är bågens överkant försedd med två eller tre par intappade träknappar. Dessa selkrokar äro målade i brunt och rött, kunna ha blå botten med röd färg i utskärningarna eller tvärtom. Av museets fem krokar av detta slag tillhöra två Malung, två Äppelbo

och en Lima. — Hit skulle man måhända kunna räkna en krok från Floda i Dalarna (nr 50,851) med fem ringformiga utskärningar på bågens överkant.

Med krön, som erinra om siljanskrokens former, äro två krokar från Särna och Transtrand, vilka kunna antas vara norskpåverkade. Av dessa bär den mera egenartade särnakroken följande skurna inskrift:

i Skogen är iag Fuñen,
i SkoGen är iag Ruñen
j Fähuset Barkad och Bett,
i Smidian Smitt

R . E . S . 1791

Mera direkt norskpåverkade äro två tömlöpakrokar med rikt snidad bladornamentik målade i klara röda och gröna färger från Särna i Dalarna och Västerlanda i Bohuslän. Museet äger i sina norska samlingar ett tiotal selkrokar från Norra och Södra Gudbrandsdalen, vilka förutom genom snideriets och målningens hållning även i en sådan detalj som den av järn i krokens ända anbragta rembygeln överensstämma med de nämnda svenska. Dessa kunna anses importerade från Norge.

Den oklika selkroken med hel kam av järnsmide. Se fig. 19.

Selkrokar av detta slag utgöras av en smal, rund eller mångkantig, i jämn båge böjd träkrok, som på sin ryggsida är försedd med en skena av järn med fastnitade spiralvridna järnornament, vilka bilda en jämnt fortlöpande kam. Själva kroken är oljemålad i gröna, röda, blå och svarta färger med bladmönster, järnkammen oftast mönjeröd.

Typen synes efterbilda liknande selkrokar av horn med grave-rad bladornamentik.

Museets krokar av detta slag tillhöra Härjedalen och Jämtland. En sådan från Hede socken är försedd med det målade årtalet 1815. En annan bär inskriften 'Aar 1827' och angiver sig därigenom såsom norsk. Liknande selkrokar finnas i museets norska samlingar t. ex.

från N. Gudbrandsdalen. I ett exemplar har den vidbundna selklacken fått vika för klack med ståndare av järn.

Dockkroken.

I P. G. Wistrands reseanteckningar från år 1903, då han genomreste Grangärde, Ludvika, Ljusnarsbergs, Hjulsjö, Lindesbergs och Ramsbergs socknar, finnes följande iakttagelse om dockkrokarna: »Typen, allmän inom Grangärde, dock ingenstädes mer påträffad inom det genomforsgade området.» — Av de tretton selkrokar, som finnas i museet av denna typ, äro nio från Grangärde, en från Mora, en från Väster Färnebo i Västmanland och två från okänd ort. Av de fyra exemplar, som falla utom Grangärde, äro två av avvikande form. De återstående, utgörande det stora flertalet, synas göra det berättigat att angiva Grangärde såsom huvudort.

Utmärkande för selkroken är dess fem uppsvängda flikar, »dockor», vilka givit kroken dess folkliga namn, »dockkrok», se fig. 20. Ornamentiken är enkel och utgöres i huvudsak av en inre, nedskuren konturlinje, som följer krockens överkant och i sina ändar bildar dockornas utskjutande undre flikar. Från denna konturlinje utgå grupper av dekorativt ordnade inskurna streck — varje grupp omfattar två mindre streck på ömse sidor om ett större. Stundom ersättes denna dekoration med en bladliknande, rokokomässig utskärning. I dockornas svicklar placeras hjärtformiga eller rombiska figurer, någon gång fylles botten med inpunsade prickar. Färgen, som kan vara mörkt blåaktig, består understundom av en gladare sammanställning, vanligen klarblå botten med röd dekor. — En selkrok från Vinäs i Mora av denna typ är målad i socknens gröna och röda färger. Dockorna på denna äro besläktade med krönen på siljanskrokar av moratyp.

Avvikande från grangärdesformen är en selkrok från V. Färnebo, där dockorna äro förenade genom utsparade byglar av trä. Färgen är här blå och röd. Ingen av de kända dockkrokarna är daterad.

Ljusnarsbergskroken. Se fig. 21.

Denna selkrok benämnes efter Ljusnarsbergs socken i Västman-

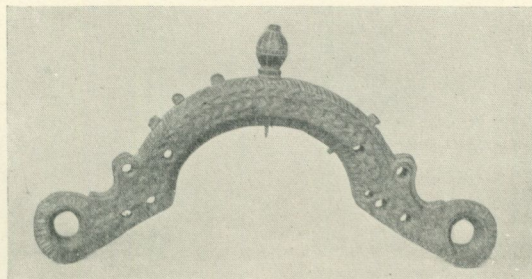

Fig. 18. Äppelbo sn, Dal. L. 48 cm. Nord. M. 98,643.

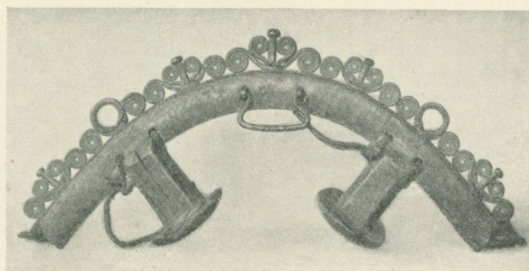

Fig. 19. Hede sn, Härjed. L. 43 cm. Nord. M. 103,288.

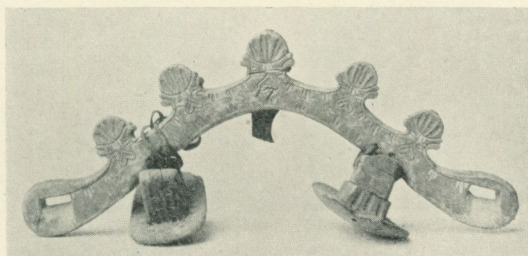

Fig. 20. Grangärde sn, Dal. L. 65 cm. Nord. M. 97,183.

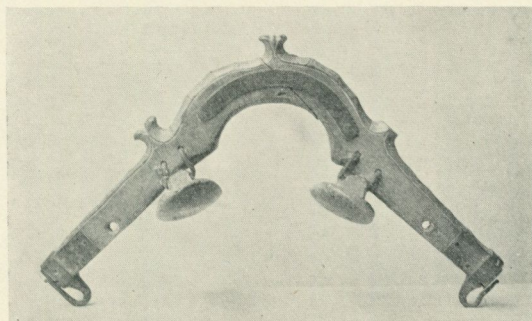

Fig. 21. Ljusnarsbergs sn, Dal. L. 65 cm. Nord. M. 40,435.

land, emedan fyra av museets fem krokar av detta slag härstamma därifrån — den femte är från Hjulsjö.

Selkrokens översida prydes av trenne flikiga krön, bågens överkant är vanligen utskuren i ett skruvliknande vågmönster, annan dekoration saknas. Ett par selkrokar äro omålade, tidigare möjligen tjärade, andra oljemålade i klarröd eller grönblå färg. Ett exemplar är daterat 18(0?)6. Anordningen för selklackens fäste på denna krok, ett gångjärn av järn, synes giva vid handen, att kroken är den yngsta i ljusnarsbergsggruppen.

II. SELKROKAR MED FASTA SELKLACKAR.

Den götiska selkroken.

Den götiska selkroken, som i huvudsak synes tillhöra landet söder om Mälaren, men i spridda exemplar även förekommer längre norrut såsom Västmanland, Uppland, Gästrikland, utgöres av en enkel krok med ögleformigt uppåtböjda skänklar, vars ändar ofta hava formen av djurhuvuden. Selklackarna äro alltid fastsittande. Bågens överkant prydes med en eller flera svarvade eller skurna knappar. Dekorationen är genomgående sparsam, se fig. 22, »sela-bugt» från Ydre hd, Östergötland. I denna enkla form med smärre skiljaktigheter återfinnes den götiska selkroken utom i Östergötland även i Småland, Blekinge, Skåne, Västergötland, Värmland, Närke, Västmanland, Dalarna, Öland, Södermanland, Uppland och Gästrikland.

De sydligaste selkrokarna i museet härstamma från Ö. Göinge hd i Skåne och Asarums sn i Blekinge, se fig. 23. Båda dessa ha ytterst låga och breda ståndare till sina selklackar. Samma förhållande kan iakttagas på selkrokar från södra Småland, Västergötland och Öland. Längre norrut med början i Östergötland bli ståndarna längre utdragna och bågen högre svängd, såsom t. ex. den eleganta götiska selkroken från Barva i Södermanland.¹ De låga ståndarna förefalla sålunda att vara kännetecknande för huvudsakligen sydligt lokaliserade selkrokar.

¹ Avbildad i Södermanland i Nordiska museet, fig. 30.

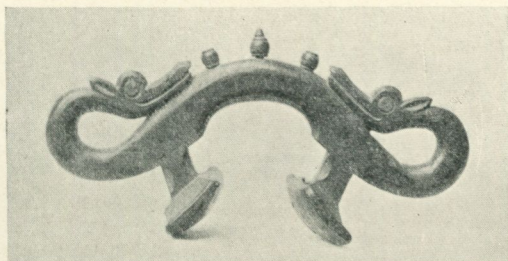

Fig. 22. Ydre hd, Östergötl. L. 52 cm. Nord. M. 41,265.

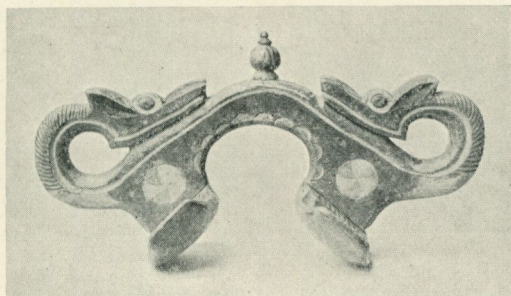

Fig. 23. Asarums sn, Blekinge. L. 45 cm. Nord. M. 29,016.

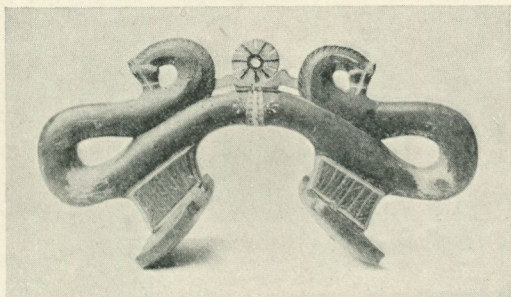

Fig. 24. Runstens sn, Öland. L. 42 cm. Nord. M. 39,507.

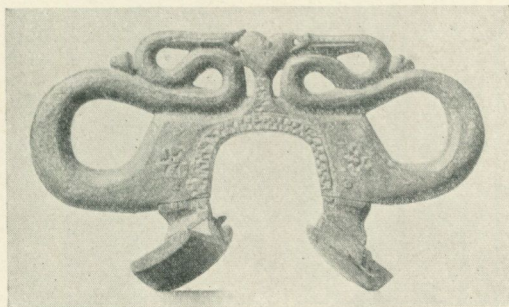

Fig. 25. Tolfta sn, Uppl. Dat. 1735. L. 47 cm. Nord. M. 7,009.

Utom den nu berörda normala formen för den götiska selkroken finnas flera andra. En sådan är den på Öland, i Småland och Östergötland — 1 ex. från Värö, Halland — förekommande med dubbelböjda, i djurhuvud, vanligen av hästhuvudform, slutande ändar, se fig. 24. Med starkare utbildade former och under tydlig påverkan av den uppländska bågen sträcker sig denna typ upp i Uppland och Gästrikland, se den fig. 25 återgivna kroken från Tolfta sn i Uppland, daterad 1735.

En annan form utgöres av den bladornerade selkrok, som finnes representerad från Småland och Södermanland. Se fig. 26.

Från södra Småland, Konga hd, finnas ett par kroker, där den smidiga formen, som är utmärkande för den vanliga typen, blivit formad till ett tungt och otympligt mittparti. En sådan återges här fig. 27. Även i Västergötland återkommer samma tunga form.

I Blekinge och Småland samt på Öland med enstaka utlöpare i Östergötland, Södermanland och Dalarna uppträder en typ av den götiska selkroken, där kroken utformats såsom två mot varandra vända fisklika djur, vars stjärtar bilda de uppsvängda skänklarna. Se fig. 28 och den i Afbildningar af föremål i Nordiska Museet, Småland, utg. av Artur Hazelius fig. 35 återgivna selkroken från Skirö sn. Denna djurfigur kan också lösas ifrån själva selträt och bliva ett dekorativt tillägg såsom i ett känt exemplar från Småland och i öländska selkrokar, se fig. 29. Bland de öländska förekommer dessutom en oornrad form med högt, runt bågparti och utdragna raka skänklar. En av dessa selkrokar från Gärdslösa sn är daterad 1788.

I samband med behandlingen av selkrokar med uppländsk båge kommer att redogöras för denna grupp götiska former.

Selkrokar med uppländsk båge.

Selkrokar av detta slag bestå av en hästskoformig båge, som direkt fortsätter i klackarnas ståndare. Den på så sätt uppkomna, förlängda bågen är enhetligt dekorerad, vanligen så att ytter- och innerkanterna följas av skurna, bandlika konturer, varigenom ännu starkare den enhetligt utformade bågen framhäves. Ett kännetecken

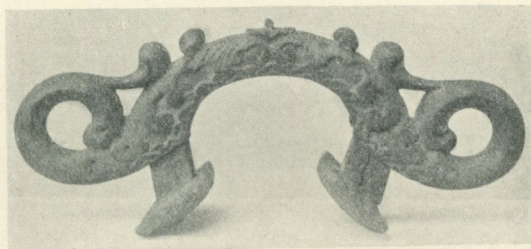

Fig. 26. Ytterselö sn, Sörml. L. 51 cm. Nord. M. 4,740.

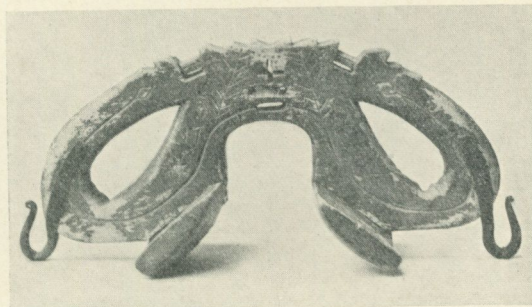

Fig. 27. Hofmantorps sn, Smål. Dat. 1784. L. 49 cm. Nord. M. 123,696.

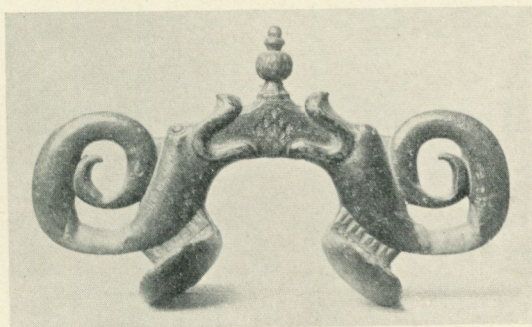

Fig. 28. Blekinge. L. 43 cm. Nord. M. 116,075.

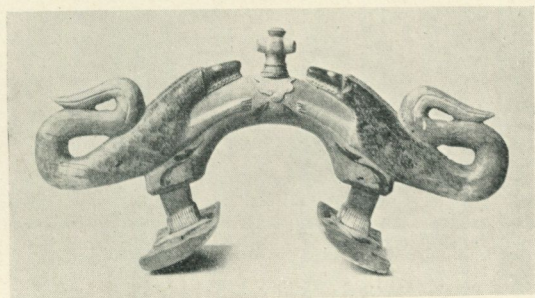

Fig. 29. Runstens sn, Öland. L. 49 cm. Nord. M. 31,891.

är också de tre ofta återkommande utskurna rosetterna. Ovanpå bågen, dock skuret i samma stycke som denna, tillkommer ett dekorativt, kamliknande parti av olika skapnad. Selkrokarna äro målade i olja med många olika, glada färger.

Till indelningsgrund för nedanstående beskrivning av typen ligger ornamentsmotiven på det kamlika partiet.

Djurhuvuden. I sin utvecklade form utgöres motivet av parvis grupperade djurhuvuden, som med öppna käftar gapa mot varandra. Se fig. 30. Detta motiv stiliseras i en del fall därhän, att det synes övergå till ett slags bladornament. Den äldst daterade kroken inom denna grupp är från Häverö och bär årtalet 1725. Se fig. 31. Från samma socken är även en selkrok daterad 1736, se fig. 45, med stiliserad bladornamentik av så klar gestaltning, att någon degeneration av djurhuvudmotivet ej kan föreligga — de båda formerna stå icke i typologiskt förhållande till varandra. Man torde kunna utgå ifrån, att båda formerna funnits samtidigt. Den ovan omtalade häverökroken från 1725 skiljer sig f. ö. genom sin eleganta komposition — av samma utseende påträffas ytterligare en krok från Häverö och en från Gamla Uppsala — från de tyngre och grövre utformade krokarna från Vaddö, Vätö, Tuna och Ålands(?) socknar. Från norra Uppland — Högshuvud och Tolfta — äro ett par exemplar, där det kamlika partiet har samma djurhuvudornamentik som ovanstående, men där den hästskoformiga bågen icke är fullt utbildad utan det understa paret djurhuvud synes utgå från bågens nedre del, se fig. 32. Dessa senare sammanhånga med en närbesläktad grupp selkrokar, av vilken museet äger tre exemplar från Ångermanland, se fig. 33; en selkrok daterad 1646 från Vadsbro socken i Södermanland hör även hit. Se fig. 28 i Södermanland i Nordiska Museet.

Även en annan grupp selkrokar bör i detta sammanhang omnämnas ehuru den starkt utvecklade bågform, som vi ansågo kännetecknande för denna selkrokstyp, där saknas, se fig. 51. Denna grupp behandlas under rubriken Vikakroken, sid. 34.

Några enstaka selkrokar med djurhuvuden och typisk uppländsk båge med rosetter återfinnas från Fellingsbro socken i Västmanland,

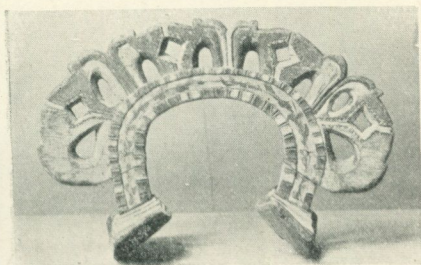

Fig. 30. Tuna sn, Uppl. L. 36 cm.
Nord. M. 50,976.

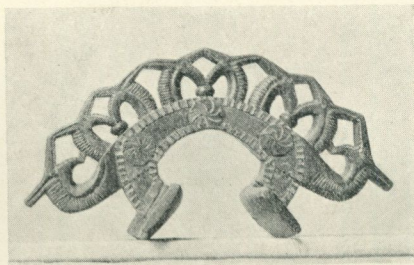

Fig. 31. Häverö sn, Uppl. Dat. 1725.
L. 47,5 cm. Nord. M. 1,739.

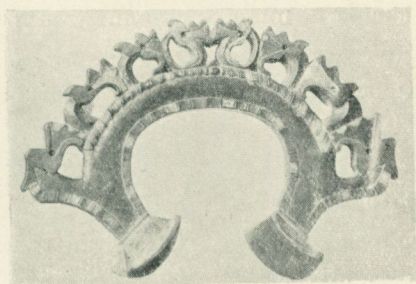

Fig. 32. Tolfta sn, Uppl. L. 42 cm.
Nord. M. 20,306.

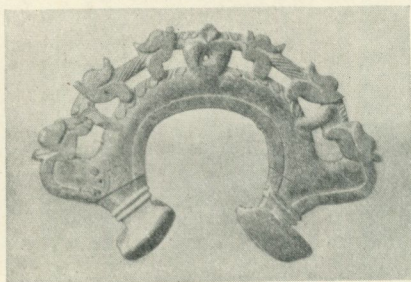

Fig. 33. Nätra sn, Ångermanl.
L. 44,5 cm. Nord. M. 80,911.

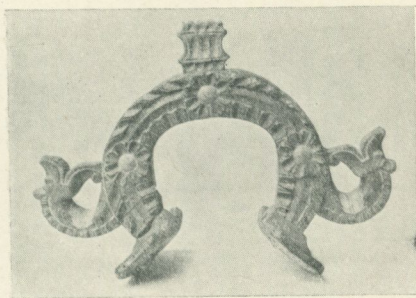

Fig. 34. Fällingsbro sn, Västmanl.
L. 44 cm. Nord. M. 78,275.

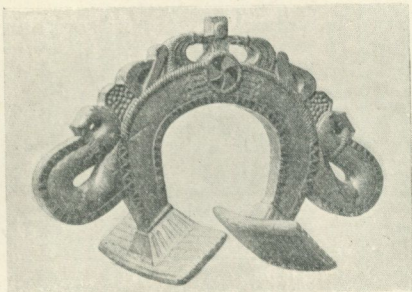

Fig. 35. Hedesunda sn, Gästrik. Dat.
1756. L. 43 cm. Nord. M. 20,402.

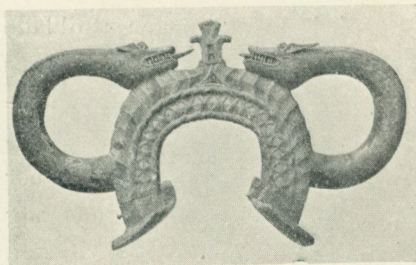

Fig. 36. Vätö sn, Uppl. Dat. 1755.
L. 50 cm. Nord. M. 27,221.

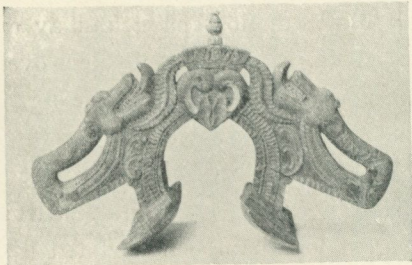

Fig. 37. Ö. Lövsta sn, Uppl.
L. 52 cm. Nord. M. 104,500 a.

se fig. 34, Mora i Dalarna samt från Härjedalen, alla målade med olja i gröna och röda färger.

Ytterligare en grupp selkrokar från Hedesunda och Ö. Färnebo socknar i Gästrikland kan sammanhållas med den djurprydda uppländska bågen. Kammen återgiver här två starkt stiliserade djurfigurer, mellan vilka synes en människoliknande gestalt, se fig. 35. Nedre delen av kammen utgöres av två ormligt böjda djurkroppar med huvud. Den avbildade kroken bär året 1756, en annan är daterad 1761. Även från Harbo socken i Uppland är denna grupp företrädd i samlingarna.

Den uppländska bågen har även spelat en viss roll vid utformningen av den götiska selkroken. Tydligast synes detta ha varit fallet inom Uppland, där en blandform av dessa båda arter uppstått. I ett sådant exemplar som den 1755 daterade selkroken från Vätö se fig. 36, framträder detta synnerligen påtagligt. De olika elementen ha här icke sammansmälts utan blivit hopfogade utan tanke på det lösliga i kompositionen. En mera bearbetad och sammansvetsad form av de båda elementen förekommer dock, t. ex. i V. Lövsta och Dannemora socknar. Liksom alla upplandskrokar äro dessa kaleidoskopiskt brokiga i färgen. — En påverkan från den uppländska formen kan också, ehuru mindre påtaglig, visas i andra landskap såsom Södermanland, Östergötland och Närke. Den speciellt i Hälsingland vanliga selkroksformen med drakhuvudlika profilörer på ömse sidor om en krönt kartusch finnes även företrädd i Upplands kustområde, där formen, särskilt vid jämförelse med hälsingekrokarna, visar påverkan av uppländska bågen. Se fig. 37.

Av intresse är även att iakttaga huru den hästskoformiga bågen genom ornamental betoning framhålles, där dess form eljest skulle ha blivit upplöst på grund av den utan hänsyn till bågen utbildade kammen. Detta framträder överraskande tydligt i en selkrok från Orsa med året 1715, se fig. 38, där de bandformigt skurna konturerna markera bågen.

För uppfattningen av det bågformiga partiets utveckling bör man taga i betraktande en till synes ålderdomlig selkrok med hög bäge utan kam och med till djurhuvud ombildade skänklar, vilken

härstammar från Lohärad socken i Uppland, se fig. 39. Nära sammanhängande med denna äro två krokarna från Värmland och Järvsö i Hälsingland. Dessa ha liksom den uppländska kroken starkt stiliserade djurhuvuden och bågens överkant utskuren i ett repstavsliknande manér. Ytterligare ett par krokarna av samma typ härstamma från Leksand och Siljansnäs. Till sist böra säkerligen också tre hälsingska selkrokarna nämnas i detta sammanhang, ehuru de till skillnad från de förut omnämnda hava krönfigur.

En annan grupp med utpräglad båge, ehuru denna icke är så behandlad i dekorativt avseende som de tidigare nämnda, representeras i museet av fem exemplar, varav ett daterat 1708. Deras hemorter äro Vätö och Estuna socknar. Se fig. 40. Den ornamentalt rikt utvecklade kammen har redan i den tidigt daterade selkroken nått en utveckling, som gör det svårt att med museets material nå fram till en förklaring av dess ursprung. Emellertid kan man här påvisa likheter med andra grupper, som jag därför anser mig ha rätt att behandla i detta sammanhang, ehuru de bort hava en egen rubrik.

Det kännetecknande för den ifrågavarande selkroksgruppen, såsom det framträder i dess äldsta här avbildade exemplar, är bågens runda kropp, som vid skänklarna böjer sig upp och övergår i ett med flera flakar försett smalare och långt utdraget parti. Bågen dekoreras med bandlika utskärningar av det slag, som vi känna från moratypen av siljanskroken och som även återkommer hos gästriketypen. Detta band slingrar sig runt bågen och gör en krets runt remtyghålet. Samma är också förhållandet i en grupp uppländska selkrokarna, vars utskurna ändar möjligen kunna anses gå tillbaka på djurhuvudsornamentik, se fig. 41, som återger en selkrok från Söderby-Karl daterad 1638. Andra sådana finnas från Börstils och Faringe socknar, vilka dock måste anses vara av senare datum och företräda mera avancerade eller uppblandade former. I släkt med denna, ehuru med en självständig utveckling bakom sig, är en typ, som återfinnes i tre exemplar från Mora, se fig. 42, samt med företrädare i Hälsingland och Småland och som synes ha varit en ganska allmänt förekommande selkroksform. Det kännetecknande är den

knutlika utskärningen av ändarna, slutande i ett öronformat utskott, vars form erinrar om siljanskrokens öra. I stället för det repstavslika bandet är här bågen utformad på ett sätt, som vi även liksom det treflikiga krönet återfinna i siljanskrokar från Mora, jmf. t. ex. fig. 9. För båda de två sista typerna äro de utskjutande bygelformade fästena till remtyget betecknande. Samma påträffas även hos några små krokar med utskuren kam föreställande två mot varandra vända djur med gapande käftar och ålderdomligt, mellan benen och upp efter ryggen svängda svansar. Dessa selkrokar synas ha haft samma utbredning som den föregående gruppen. Se fig. 43. — Även hos vikatypen, se nedan, finnes denna liksom löst tillsatta remtygsbygel.

De tre sist avbildade typerna hava ett otvivelaktigt samband inbördes och förefalla mig att vara utvecklade ur ett gemensamt ursprung. Samtliga äro synnerligen små i förhållande till andra selkrokar. Om vi taga fasta på breddmättet mellan skänkelspetsarna skola vi finna, att detta håller sig mellan 29—39 cm. på tio undersökta exemplar. Det lilla formatet måste här beteckna ett ålderdomligt drag hos dessa selkrokar. Sålunda höra de äldsta daterade krokarna i museet, den ovannämnda från Söderby-Karl med året 1638 och en besläktad krok med djurhuvuden från Vadsbro i Södermanland från 1646, se fig. 44, till dessa småvuxna selkrokar.

Om vi nu efter denna utvikning återgå till den ovan åsyftade grupp, vars äldsta företrädare från 1708 återges av fig. 40, finna vi, att kompositionen liksom de dekorativa elementen i huvudsak äro de samma som i de senast behandlade. Jämföres denna krok med Söderby-Karlkroken, fig. 41, så är den bandlika dekorationen densamma i båda liksom systemet med en större krönfigur flankerad av mindre sådana — hos den senare är den stora krönfiguren utbildad som ett människoansikte, medan samma förfarande har kommit de två sidofigurerna till del hos den förra. Sättet att draga ut de öronformade spetsarna till långa strängar är detsamma ehuru olika tillämpat. Att denna selkroksgrupp hör samman med de andra förefaller också sannolikt, då man tar i betraktande, att de äldsta exemplaren även äro av samma småvuxna format som dessa. De yngre selkrokarna i

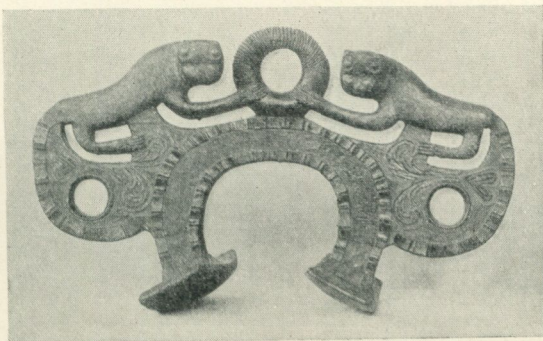

Fig. 38. Orsa sn, Dal. Dat. 1715. L. 50 cm. Nord. M. 32,370.

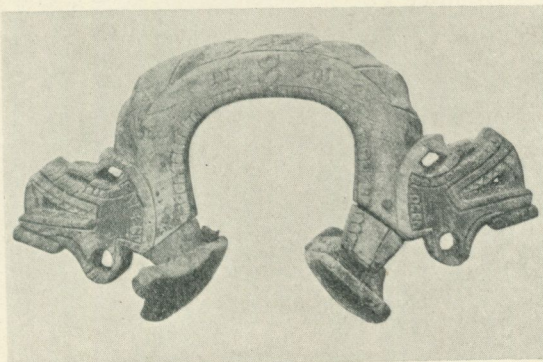

Fig. 39. Lohärads sn, Uppl. L. 47 cm. Nord. M. 27,701.

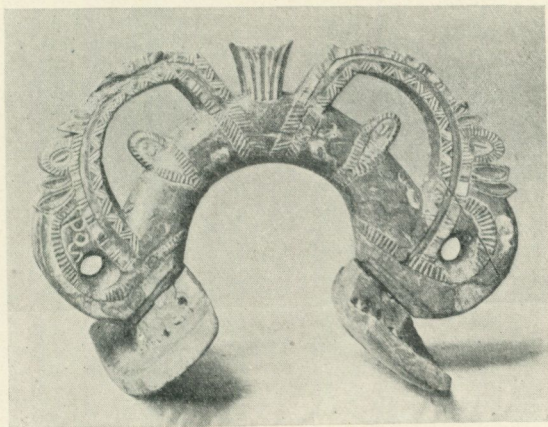

Fig. 40. Vätö sn, Uppl. Dat. 1708. L. 32 cm. Nord. M. 27,181.

denna grupp, vilka växa ut till en betydligt större bredd — från 32—47 cm. — utveckla det bågformiga partiet till större självständighet i förhållande till kammens ornering, kroken bibehåller dock sin runda kropp och blir aldrig fullständigt slav under den uppländska bågformen.

Blad- och blomstermotiv. Den grupp, som här åsyftas, har klart utformad uppländsk båge, den påträffas också på den uppländska bågens klassiska mark — Roslagen. Såsom i det föregående påvisats är överensstämmelsen mellan den djurhuvudornerade kammens ofta oklara myller av huvuden och den bladornerade kammens disposition av sådan art, att en degeneration av den föregående skulle kunna tänkas ha orsakat den senare. Emellertid torde man här som annorstädes få vara försiktig med den typologiska härledningen. Se fig. 45, som återger en selkrok från Häverö. En bladornerad krok med hjulformig mittfigur från Väddö är i detaljerna olik den avbildade.

Geometrisk motiv. Bland dessa skiljer jag på två olika grupper: den ena är försedd med en gallerformigt genombruten och skuren kam, vars motiv uppbäras av räta linjer, se fig. 46, den andra utmärkes av ett stjärnmönster med utskurna stjärnor eller blommor, se fig. 47.

Av den gallerformigt prydda kroken finnas nio exemplar i museet, varav sju från Häverö och en från Börstils socken. Häverökrokarna ha en kilformig krönfigur överst försedd med en liten svarvad eller täljd knapp. Gallerverket är hos dessa delat i två våningar, vars galler kunna löpa oberoende av varandra såsom fallet är med de två daterade krokarna från 1764 och 1789, eller också kunna gallerverkets ståndare fortsätta från den ena våningen in i den andra, varigenom en helt olikartad mönstring uppstår. Kroken från Börstil har, såsom framgår av bilden, helt obrutet gallerverk. Sidostyckena, som i regel icke äro genombrutna med gallerverk, lämna rum för i karvsnitt utförda mönster.

Den stjärnformigt utskurna kammen, som även finnes representerad i Häverö och dessutom i Alfta socken i Hälsingland, upptar i regel ett mönster med tre sexuddiga stjärnor, placerade i förhållande till bågens rosetter.

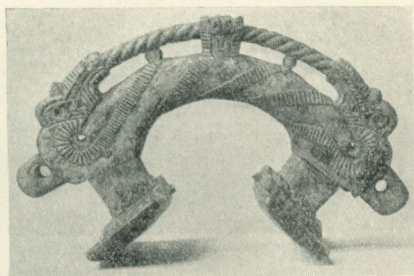

Fig. 41. Söderby Karls sn, Uppl. Dat. 1638. L. 36 cm. Nord. M. 112,661.

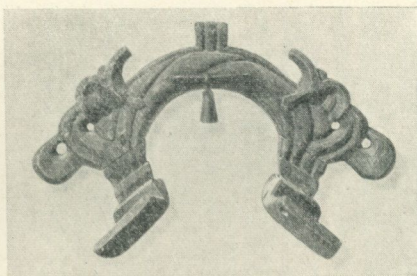

Fig. 42. Mora sn, Dal. H. 22,5 cm. Nord. M. 112,562.

Fig. 43. Ore sn, Dal. L. 29 cm. Nord. M. 96,095.

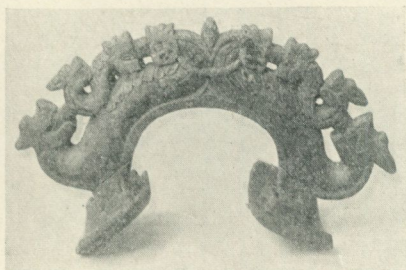

Fig. 44. Vadsbro sn, Södermanl. Dat. 1646. L. 30 cm. Nord. M. 54,423.

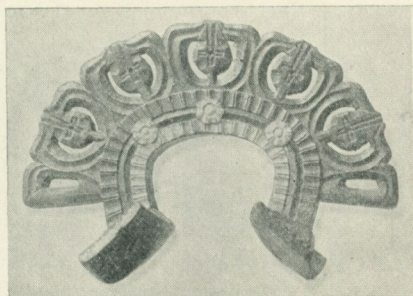

Fig. 45. Häverö sn, Uppl. Dat. 1736. L. 40 cm. Nord. M. 2,729.

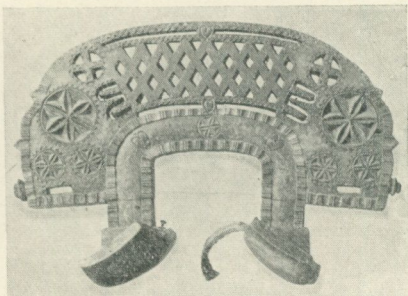

Fig. 46. Börstils sn, Uppl. Dat. 1738. L. 45 cm. Nord. M. 81,744.

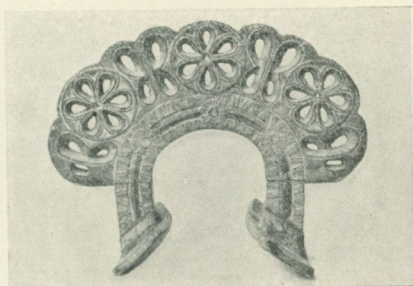

Fig. 47. Häverö sn, Uppl. L. 42 cm. Nord. M. 94,190.

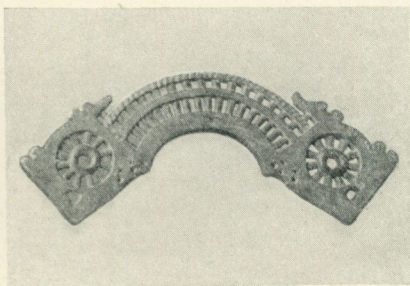

Fig. 48. Ekshärad sn, Värml. L. 56 cm. Nord. M. 20,512.

Ett par ensamstående selkrokar med gallermotiv böra här anföras. Den ena av dessa, från Rättvik, är försedd med ett av halvcirkelformiga uttagningar dekorerat mittparti flankerat av sidostycken med öronformade avslutningar upptill. Selkroken, som bär en i plattskärning framställd inskrift I E S 1661, står f. ö. i nära samband med tidens snickeri. Den andra, från Ekshärads socken i Värmland, se fig. 48, som till sin huvudsakliga anordning motsvarar den föregående, men är konstruerad för lösa selklackar, har ett rikare utbildat gallerverk. Sidostyckena, som här även äro tydligt framhävda, ha ett hjulformigt utskuret mönster, som avslutas med det lilla öronformade utskottet. Ett samband mellan dessa och selkrokarna från Roslagen kan förutsättas, men materialet lämnar ingen ledning för ett säkrare fastställande därav. Däremot äger museet en del norska selkrokar, som visa starkt släkttycke med de förstnämnda. En krok från Stjördalen, N. Trondhjems amt, erinrar genom sitt tvåvåriga gallerverk och sina med karvsnitt utstyrd sidostycken mycket om roslagskrokarna, ehuru saknande den uppländska bågen. Detta resonemang för oss emellertid över till en grupp av norrländska selkrokar, vars behandling återfinnes under följande rubrik.

Norrländskrokar med uppländsk båge. Den uppländska bågen har i icke obetydlig grad påverkat de norrländska selkroks-täljarna. Den hästskolika formen gav en fast och högrest stomme, på vilken man sedan med fantasiens, traditionens och den skickligt knivförande handens hjälp kunde bygga upp det ornamentala. Prov på sådan avhängighet visa två olika typer av selkrokar med norrländskt ursprung. Den ena, varav museet äger två exemplar från Alfta i Hälsingland, se fig. 49, och ett från Leksand, är prydd med ett djurmotiv, som för den götiska selkrokens »snokahuvud» i tankarna. Den andra typen, se fig. 50, som finnes i tre exemplar från Härjedalen, ett från Hälsingland och två från Jämtland, har ögleformigt utåtböjda skänklar och tre krönfigurer av blad- eller hjärtform. Ett av dessa från Offerdal, Jämtland, bär årtalet 1781. Ett med dessa selkrokar fullt identiskt exemplar finnes i de norska samlingarna från Overhalden i N. Trondhjems amt.

Vikakroken. En för Vika by i Mora socken fullständigt egenartad selkrok, vars allmänna drag kunna sägas vara av den art, att den helst bör sammanhållas med selkrokar med uppländsk båge, visar fig. 51. De tio exemplar av denna typ, som finnas i museet, härstamma alla från samma by. Tre äro daterade med årtalen 1767, 1775 och 1777. Den enhetliga formen och den överensstämmande färgen, rött och grönt, berättiga antagandet, att samtliga äro ut-

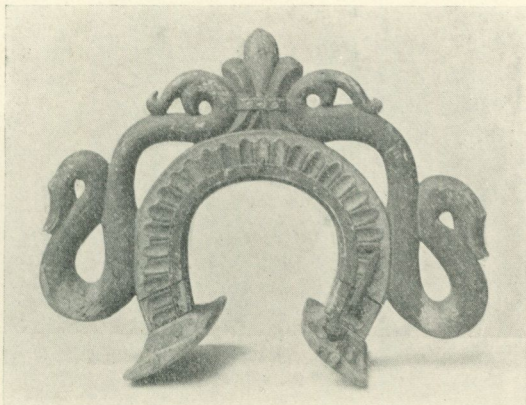

Fig. 49. Alfta sn, Hälsingl. L. 45 cm. Nord. M. 28,374.

Fig. 50. Över Hogdals sn, Härjed. L. 51 cm. Nord. M. 15,054 a.

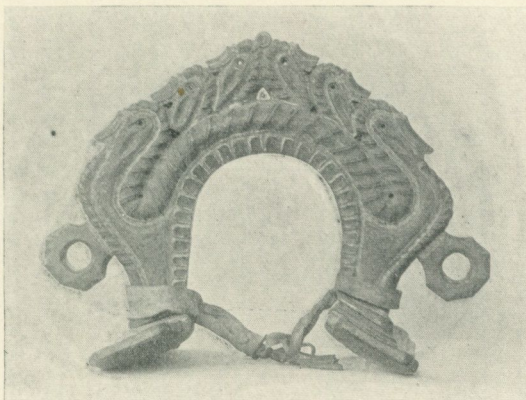

Fig. 51. Mora sn, Dal. L. 35,6 cm. Nord. M. 33,111.

gångna ur samme mästares hand. Formen är helt originell, men besitter dock drag, som kunna härledas av äldre typer. I icke oväsentlig grad måste vikakroken anses påverkad av den uppländska bågen. Denna starkt personligt utformade selkrok bör jämföras med den från andra byar inom Mora socken vanliga siljanskroken för att man skall erhålla en klar föreställning om de vitt skilda arter av samma föremålsbestånd, som kunde trivas sida vid sida inom socknens begränsade område vid mitten av 1700-talet.

Den oklika selkroken.

Med denna benämning avser jag att beteckna det stora antal av selkrokar, som utgöres av en mer eller mindre böjd, rund eller mångkantig, okformad stång. Bland selkrokar av detta slag kan man urskilja flera olika grupper.

Upplandstypen. Namnet är här givet av den grund, att femton av de sjutton selkrokar av denna typ, som äro i museets ägo, härröra från Uppland, de två övriga från Söderbärke i Dalarna. Bågen, som i de flesta fall har kvadratisk genomskärning med något rundade sidor, har ett böjt mittparti med i det närmaste rakt utlöpande skänklar. Den vilar på fasta klackar med höga ben, ofta så skurna, att de bliva smalare mot mitten, där en knapp blivit utsparat, se fig. 52. Den verkligt uppländska okkroken skiljer sig avsevärt ur dekorativ synpunkt från den dalska av denna typ. Såsom framgår av den avbildade selkroken, som härstammar från Vätö och är daterad 1761 — en annan daterad krok från Bro socken bär årtalet 1765 och åter en annan från Väddö 1783 — är oket behandlat på samma sätt som själva bågpartiet i de krokar, som ha uppländsk båge. Kanterna begränsas av bandlika utskärningar, mellan vilka de tre rosetterna återfinnas. Man har det intrycket, att det blott gäller att böja oket till en hästskoform för att få en fullständig likhet. Emellertid varierar dekorationen fastän rosetterna gärna kvarbliva, särskilt vid selklackarnas anbringningspunkter. Fälten prydas med målade blomstermotiv, kanterna avfasas och dekoreras med sicksackformigt ställda grupper av inskurna streck. Någon gång påverkas dekoren av tidsstilen såsom då en

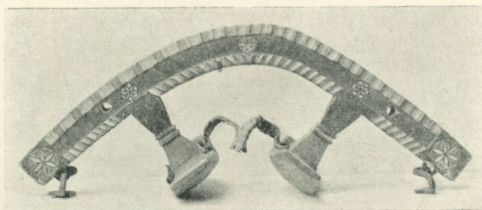

Fig. 52. Vätö sn, Uppl. Dat. 1761. L. 71 cm. Nord. M. 27,223.

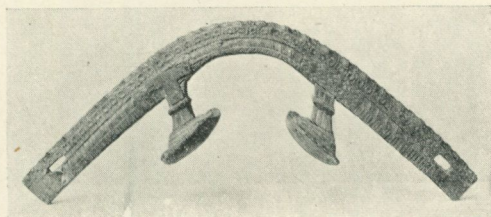

Fig. 53. Söderbärke sn, Dal. L. 67 cm. Nord. M. 32,257.

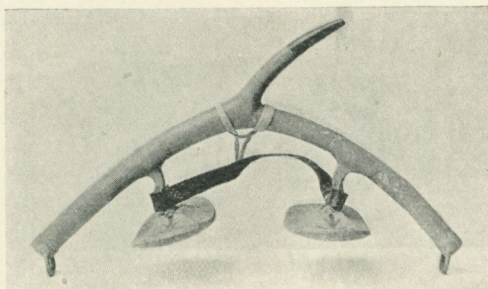

Fig. 54. Mora sn, Dal. L. 54 cm. Nord. M. 12,543.

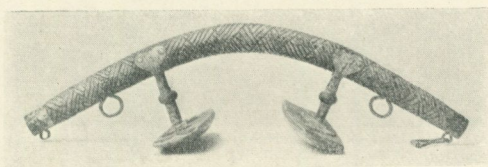

Fig. 55. Värviks sn, Dalsl. L. 59 cm. Nord. M. 24,725.

Fig. 56. Vännäs sn, Västerbotten. L. 64 cm. Nord. M. 136,013.

krok från Öster Våla förses med en enkel rokokosnäcka. Färgen är brokig med en gråaktig, grön eller blå botten och ornering i rött, vitt och gult.

De oklika selkrokarna från Söderbärke i Dalarnas bergslag, se fig. 53, äro helt ornerade med karvsnitt i små mönster. Bågen är här markerad genom en inskärning på selkrokens undersida.

Den hornlika typen. Av museets selkroksbestånd av horn synes framgå, att användningen av hornkrokar varit spridd över hela landet. Dessa selkrokar uppträda dels i rent rustik form, där hornen icke bearbetats utan blott försetts med klackar oftast med ståndare av järn, och dels bearbetade. Denna bearbetning kan å sin sida dels bibehålla något av den rustika formen genom att låta en tagg kvarsitta såsom krönfigur och dels bliva överarbetad därhän, att kroken får formen av ett runt, jämntjockt och svagt böjt ok. I den förra formen utgöres decorationen av den vanliga benornamentiken — cirklar, diagonalrutningar, vertikala streck — i mittpartiet återfinnes oftast en ristad stjärna. I den senare formen blir selkroken regelbundet utsatt för en dekorativ behandling av tidsbetonad art, vanligen en bladornamentik av 1600-talskaraktär.

För de oklika selkrokarna av trä ha både den rustika och den bearbetade hornkroken varit av betydelse. Det är påtagligt, att selkrokar av horn under någon tid så dominerat, att dess former blivit föremål för efterbildning i trä. Från Mora socken påträffas sålunda en selkrok, som till alla delar överensstämmer med de gulmålade renhornskrokar med rödmålade tagg och röda ändar, som eljest användes där, se fig. 54. Flera andra liknande fall finnas i museets samlingar. Hit hör t. ex. en från Sala »hytta» härstammande krok av trä med ett rikt i svart och rött målat grenverk. Liknande har även förekommit i Ångermanland.

Medan de nämnda sökt uppnå likhet med den rustika eller svagt bearbetade formen finnes en mera bearbetad typ utan tagg, vanligen bestående av en enkelt okformig, rund, mot ändarna smalnande krok med fasta klackar, vars ståndare av järn ha en barockartad profil. Denna företrädes av exemplar från Mangskog, Eda och Gräsmark i Värmland, från Biskopskulla i Uppland och från Skyllinge i Sö-

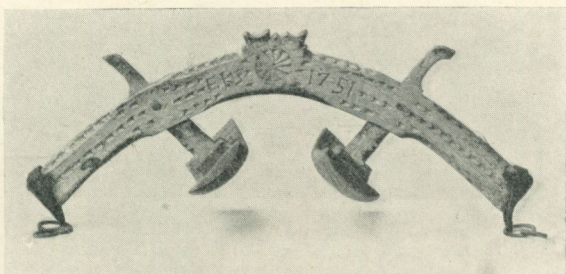

Fig. 57. Askome sn, Halland. Dat. 1751. L. 56 cm. Nord. M. 24,825.

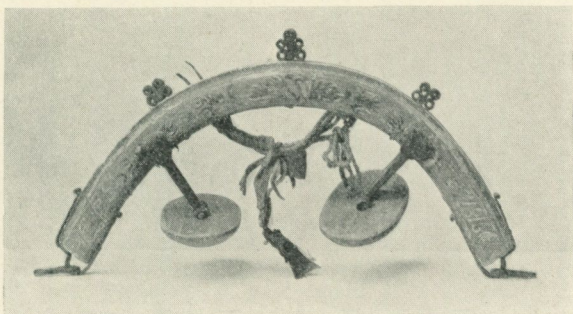

Fig. 58. Lillherreds sn, Härjed. Dat. 1816. L. 51 cm. Nord. M. 100,490.

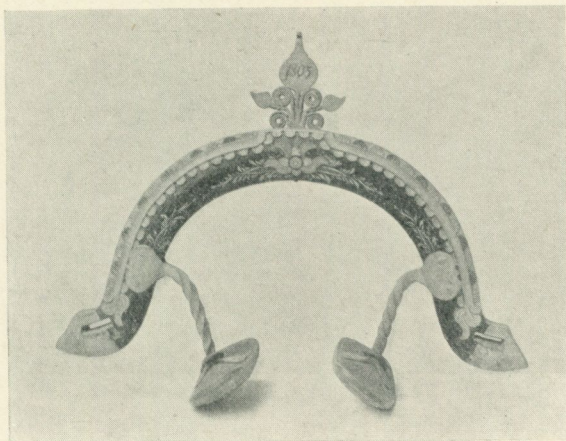

Fig. 59. Järfös sn, Häls. Dat. 1805. L. 57 cm. Nord. M. 28,184 a.

dermanland. Medan dessa äro odekorerade förekommer i Dalsland ett par med inskärningar av diagonalrutor utsmyckade krokarna, se fig. 55. Jämförbara med de helt tidstypiskt ornerade hornkrokarna äro till slut två trækrokar från Ytterselö i Södermanland och från Gamla Uppsala.

Norrlandstyper. Två från varandra skilda typer av oklika selkrokar påträffas i Norrland. Av dessa synes den ena företrädesvis vara att finna norr om Ångermanälven medan den andra hör till södra delen av landet.

Det kännetecknande för den till Norr- och Västerbotten hörande gruppen är framförallt sättet för anbringande av klackarna — ståndarna föras genom en urtagning i bågen, så att ståndarnas överdel, som oftast är dekorativt utformad, skjuter upp över bågens överkant. Bågen är merendels av kvadratisk genomskärning och prydd med en sparsam karvsnittsornamentik samt med en krönfigur av bladformig eller geometrisk gestaltning, se fig. 56, från Vännäs i Västerbotten. Den konstruktiva egenheten hos denna grupp vid klackarnas fästande återfinnes hos ett fåtal spridda selkrokar sydligast i Halland, se fig. 57, där likheten mellan den 1751 daterade Askomekroken och den nordsvenska är iögonfallande. Av intresse är en till formen påverkad selkrok från Ullånger i Ångermanland, där ovanpå selklackarnas fästen ett par dekorativa krön blivit anbragta för att fingera, att ståndarna gå genom bågen. Intet av de norrländska exemplaren i denna grupp är daterat. Ofta äro dessa selkrokar omålade, men där målning finnes är färgen röd, rödbrun, grönbå, någon gång med blommor i grönt, svart och vitt. Gruppen har sina paralleller på östra sidan Bottniska viken.

Den sydliga typen står otvivelaktigt i ett visst samband med den hornlika, dock har varje rustikt drag bortfallit. Enligt de bevarade föremålens vittnesbörd tillhör denna grupp en relativt sen tid, sträckande sig från omkr. 1800—omkr. 1850. Den har inom sig flera varianter, vilka sannolikt skulle kunna var och en följas till sin speciella ursprungsort. Jag nöjer mig med att hålla isär den grupp av selkrokar med hög båge och kraftigt utåtböjda skänkeländar, som framförallt hör hemma i Hälsingland. Den sydliga ty-

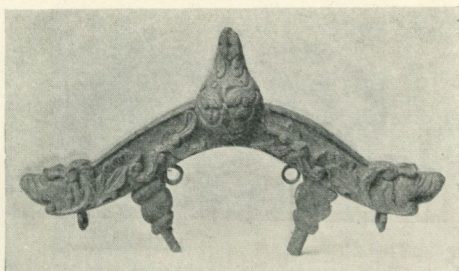

Fig. 60. Transtrands sn, Dal. L. 51 cm. Nord. M. 30,670 b.

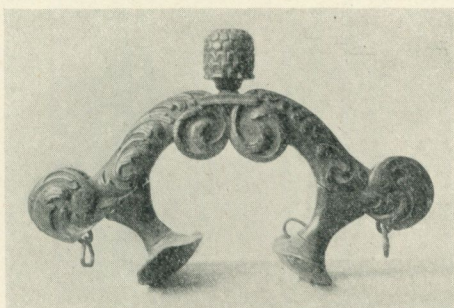

Fig. 61. Lillherreds sn, Härjed. L. 53 cm. Nord. M. 49,241.

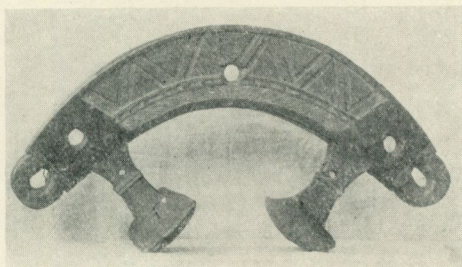

Fig. 62. Hede sn, Härjed. L. 52,5 cm. Nord. M. 103,210.

Fig. 63. Kårböle sn, Häls. Dat. 1730. L. 54 cm. Nord. M. 9,032.

pen kännetecknas av ett bågformigt böjt ok med fasta klackar med raka ståndare av järn, krön av järnsmide, ofta med smärre sådana på ömse sidor om mittkrönet, samt någon gång en hel järnskena längs bågens överkant eller en vid ändarna pålagd järnskena, som slutar i en bygel för fäste av uppstigslädret. Kroken är målad i skilda färger — röd, grön, grå eller dylikt med blomstermotiv i vitt, svart o. s. v. Se fig. 58. Av det trettiootal, som tillhör typen, är huvudparten från Härjedalen och Jämtland, men även från Medelpad, Gästrikland, Hälsingland och Dalarna,

Den speciella hälsingetypen är rikare dekorativt utrustad, vilket framträder dels genom ett plattskärningsaktigt band av små bladformiga utskärningar, dels genom en rik bemålning i olika färger. De dominerande färgerna, svart eller mörkblått och klart mönjerött, en färgställning, som återfinnes i den samtida möbelmålningen inom bygden, giva åt dessa selkrokar deras särprägel. Det är särskilt Järvsö och Delsbo socknar, av museets föremål att döma, som ha utbildat hälsingetypen. Den äldst daterade är från 1805, se fig. 59.

Norska typer. De två olika grupper av okformade selkrokar, som jag sammanhåller under denna rubrik, äro båda rikt företrädade i museets norska avdelning. De svenska exemplaren torde möjligen vara importerade. Den ena av dessa grupper har en djurhuvudformad avslutning och högt krön, se fig. 60. Den återfinnes i de dalska socknarna Malung, Äppelbo och Transtrand samt i Östervallskog i Värmland. Den andra gruppen har volutformat uppsvängda ändpartier och plymlika krön, se fig. 61. Båda grupperna äro skurna med en livlig naturalistisk bladornamentik av barock art och rikt bemålade. Den sistnämnda gruppen finnes i ett par exemplar från Hede och Lillherrdal i Härjedalen och från ett flertal socknar i Dalarna: Särna, Lima, Malung, Floda, Äppelbo. Utgår man från museets norska material, så har den förra gruppen en mera sydlig orientering med Bratsbergs, Akershus, Jarlsbergs, Buskeruds och Kristians amt representerade, medan den volutformade kroken synes ha en mera nordlig spridning och falla inom Buskeruds, Kristians och S. Trondhjems amt.

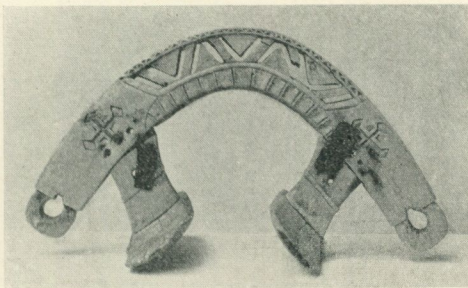

Fig. 64. Offerdals sn, Jämtl. L. 50 cm. Nord. M. 47,658.

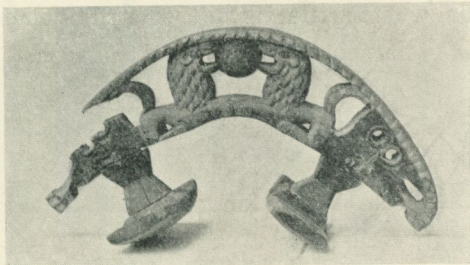

Fig. 65. Offerdals sn, Jämtl. L. 46 cm. Nord. M. 51,055.

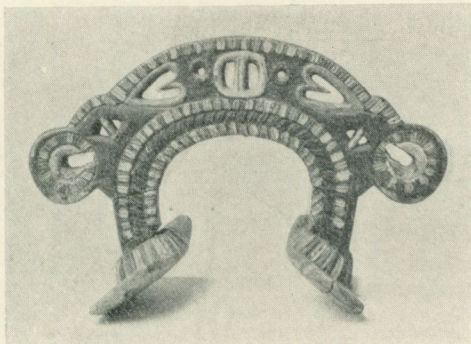

Fig. 66. Östersund. L. 41 cm. Nord. M. 46,105.

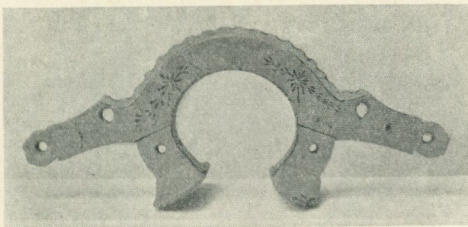

Fig. 67. Frostvikens sn, Jämtl. Dat. 1853. L. 57 cm. Nord. M. 83,824.

Den kamlika selkroken.

Med detta namn avses en i Hälsingland, Härjedalen och Jämtland spridd selkrok bestående av ett svagt bågformigt, på högkant ställt bräde med vid ändarna utskjutande ögleformade byglar och försedd med högskäftade selklackar. Se fig. 62, från Hede i Härjedalen, och fig. 63 från Kårböle i Hälsingland, den sista daterad 1730. Båda de återgivna krokarna ha mittpartiet utsmyckat med karvsnittsaktigt skurna sicksackmönster. Andra ha mittpartiet utskuret med genombrutet gallerverk, Lillherrdal m. fl. Vi ha här en motsvarighet till gallerverket hos roslagskrokarna, ehuru av en delvis annan art, se fig. 64. Dessa selkrokar ha sina motsvarigheter i norska selkrokar från Stjørdalen i N. Trondhjems amt. Om utbytet över gränsen erinra även ett par rent norska krokar av detta slag, såsom det från Offerdal i Jämtland härstammande exemplaret med tvenne mot varandra vända lejon, se fig. 65.

Den kamlika selkroken kommer även under inflytande från den uppländska bågen, varvid blandformer uppstå. Ett typiskt sådant fall visar jämtlandskroken å fig. 66, där både bågen och kammen bibehålla sina särdrag. Exempler härpå kunna mångfaldigas. Vanligen får selkroken då utseendet av ett högböjt genombrutet bågparti med utdragna och åt sidan böjda skänklar. Såsom tillhörande denna utvecklingsform räknar jag sentima krokar från Frostviken i Jämtland med årtal liggande emellan 1825 och 1860, se fig. 67.

Den skulpturala norrlandskroken.

Den rikt florerande träskärningskonsten i de norrländska provinserna har naturligt nog i selkroken fått ett för dess utövande lämpligt objekt. Helt säkert skall specialforskaren i de olika formerna hos dessa också kunna igenkänna vissa mästares verk och skolor. Här nedan är blott avsikten att giva en uppdelning efter materialets art. Själva selkroken är i huvudsak likartad med fasta klackar av trä, betonad båge och utskjutande skänklar. Efter de skulpturala motiven uppdelas gruppen lättast.

Djurornamentala selkrokar. I samband med selkrokar med uppländsk båge ha de äldre selkrokarna med skulpturalt framställda

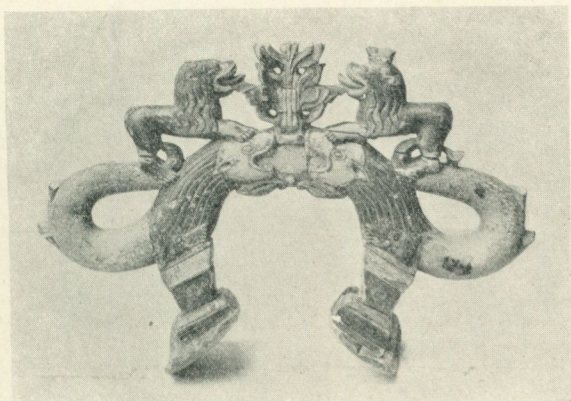

Fig. 68. Östersund. L. 42 cm. Nord. M. 46,104.

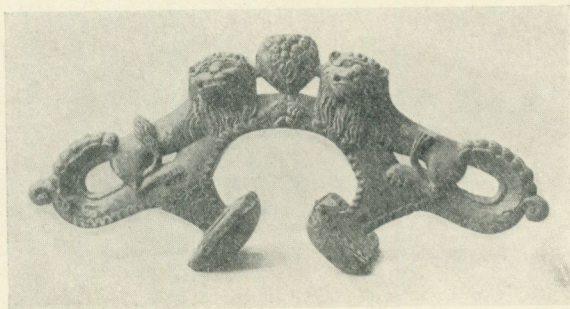

Fig. 69. Valbo sn, Gästrikl. Dat. 1724. L. 63,5 cm. Nord. M. 30,525.

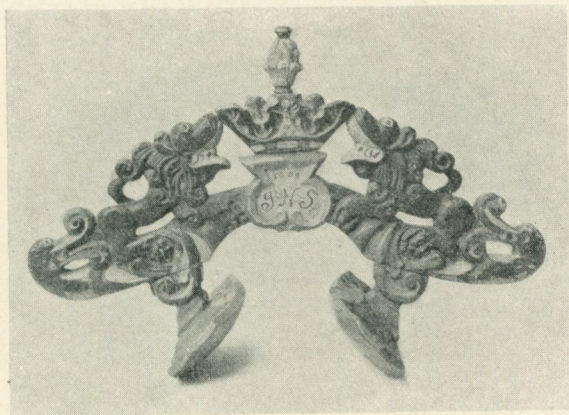

Fig. 70. Arbrå sn, Häls. Dat. 1809. L. 51 cm. Nord. M. 1,792.

djurfigurer vidrörts. Det utmärkande för dessa äldre krokarna var de mot varandra vända fyrfotadjuren med romanskt uppsvängda svansar, vilka syntes sluka ett på bågens krön stående föremål, ofta av människoliknande gestalt. Detta motiv, som är ett av all folkkonsts mest omtyckta, återkommer i mer eller mindre förvanskad form ständigt på selkrokarna norr om Mälaren och framförallt i Norrland söder om Ångermanälven. Men även inom den götiska selkrokens huvudområde förekommer djurframställningarna såsom i ett exemplar från Skeperstads socken i Småland, där den götiska formen med uppsvängda skänklar uppbär ett par stående lejonfigurer. Den götiska kroken med dylik skulptural utsmyckning förekommer f. ö. icke sällan norrut. Den i fig. 68 återgivna selkroken från Östersund lämnar ett exempel härpå. Själva kroken har här den från Blekinge, Småland, och Öland kända formen, där bågen är formad som två mot varandra vända fiskliknande djur. Jmfr fig. 28—29.

Den rika utsmyckningen hos de norrländska krokarna av detta slag förvillar i icke obetydlig grad omdömet, då det gäller att fastställa huvudformerna. Om man emellertid utgår ifrån, att de dekorativa djur- och bladornamenten äro tillsatser, som tillkommit under utvecklingen, bör man genom att tänka dem borttagna erhålla selkrokens huvudform, vilken dock naturligtvis påverkats av den dekorativa gestaltningen. Detta oaktat torde man såsom en gemensam form kunna erhålla en med den götiska kroken besläktad båge med uppsvängda skänklar. Denna form har norrut påverkats av den uppländska bågen, varigenom selklackarnas ståndare sammankomponerats med den övriga kroken och bågpartiet blivit högt och hästskoformigt. Utmärkande för en stor del av det norrländska materialet är den flacka reliefen, som synes bero på, att selkroken tillsågas av brädlikt ämnesvirke. Denna planhet är framträdande vid en jämförelse med de götiska krokarna.

Bland djurfigurerna är det särskilt lejonet, som dominerar. Några enstaka selkrokarna av förnämt utförande med barockens rundhet och tyngd från skilda orter äro äldre än de egentliga norrländskrokarna av denna typ och äro även med all sannolikhet deras förebilder. En sådan krok från Valbo socken i Gästrikland, daterad genom det

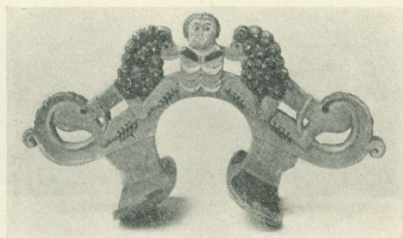

Fig. 71. Rödöns sn, Jämtl. L. 51 cm.
Nord. M. 43,728.

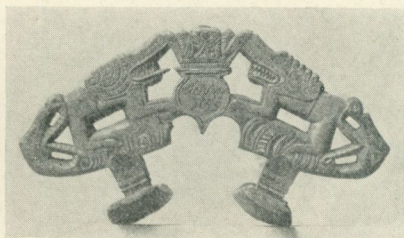

Fig. 72. Frötuna sn, Uppl. Dat. 1755.
L. 45 cm. Nord. M. 2,350.

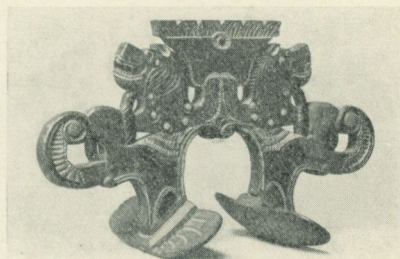

Fig. 73. Offerdals sn, Jämtl. L. 54 cm.
Nord. M. 46,695.

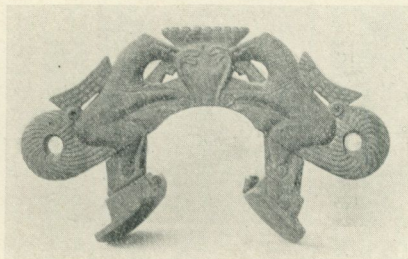

Fig. 74. Malungs sn, Dal. L. 46 cm.
Nord. M. 17,300.

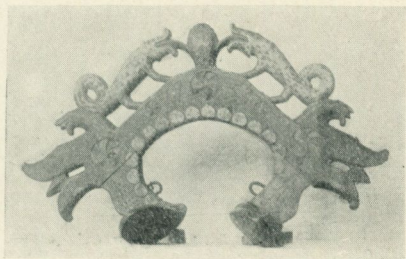

Fig. 75. Ytterhogdals sn, Härjed. Dat.
1753. L. 55 cm. Nord. M. 99,451.

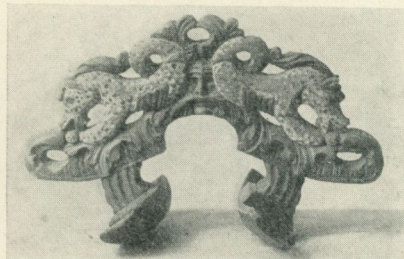

Fig. 76. Bollnäs sn, Häls. L. 45 cm.
Nord. M. 72,837.

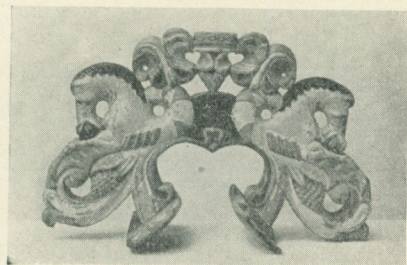

Fig. 77. Lockne sn, Jämtl. L. 49 cm.
Nord. M. 47,235.

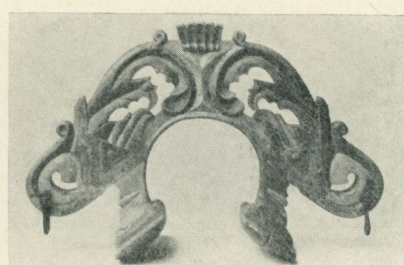

Fig. 78. Ragunda sn, Jämtl. L. 50 cm.
Nord. M. 54,525.

inbrända och krönta årtalet 1724, återges här, fig. 69. En annan snarlik selkrok, där de uppåtböjda skänkelspetsarna sluta i djurhuvuden, härstammar från Forssa i Hälsingland och torde även tillhöra karolinsk tid. Åter en annan elegant motsvarighet är från Nordingrå i Ångermanland. Alla dessa ha lejonens huvud vända enface. Utvecklade ur dessa kunna de krokarna vara, som uppvisa två enfaceriktade lejon- eller människohuvud utan kroppar, såsom ett exemplar från Överhogdal i Härjedalen. — Från Dalarna, Sollerön och Malung, antecknas ett par synnerligen vackert skurna krokarna med lejon, som emellan sig hålla en krans eller ring. Dessa tillhöra århundradets mitt, men typen finnes företrädd i ett klumpigt exemplar från 1715.

De djurornerade selkrokarna från senare tid med planare form äro synnerligen vanliga i Hälsingland, Jämtland och Ångermanland och förekomma i Gästrikland och Uppland, men påträffas mindre ofta, av museets material att döma, i Härjedalen. Från Medelpad, som är dåligt representerat i museet med avseende på selkrokarna, finnas även ett par. Kompositionen utgöres av två mot varandra vända lejon, vilka emellan sig ha en krönt kartusch. De helsingska krokarna, se fig. 70 från Arbrå, daterad 1809, utmärkas av en spröd och livlig form, som i Jämtland och Ångermanland blir mera tung och stel. I de båda sistnämnda landskapen har dessutom en speciell komposition utbildats i det att krönfiguren här utgöres av ett människohuvud, se fig. 71. Färgen är genomgående klarröd med gult, svart och blått i dessa båda landskap, medan i Hälsingland den gröna färgen är förhärskande.

Från Frötuna socken i Uppland härstammar en selkrok, se fig. 72, besläktad med de nämnda hälsingekrokarna, men med primitivare framställning och det tidiga årtalet 1755. Skänklarnas uppsvängda ändar sluta här i gapande djurhuvuden, ett drag, som återfinnes på hälsingekrokarna, men icke på de ångermanländska och jämtska.

Företrädesvis i Jämtland och Ångermanland, men även representerad i Hälsingland och Härjedalen finnes en grupp av i stort sett likartad form, men med tillbakablickande lejon, se fig. 73. Flera varianter skulle kunna nämnas. Bland de omkring sextio selkrokarna

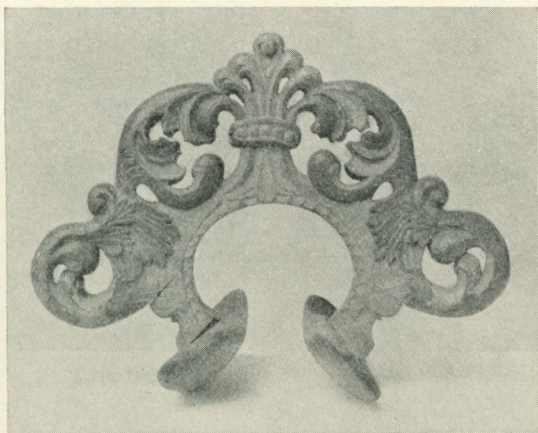

Fig. 79. Skogs sn, Häls. L. 45 cm. Nord. M. 73,653.

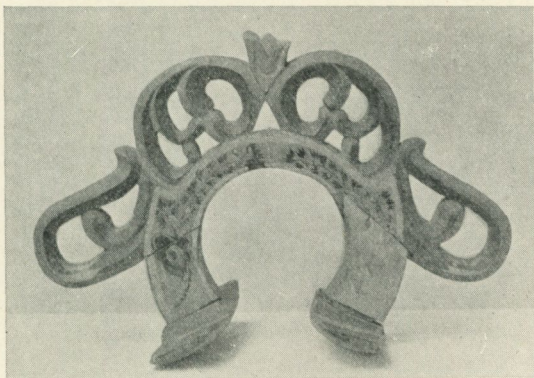

Fig. 80. Offerdals sn, Jämtl. L. 49 cm. Nord. M. 47,657.

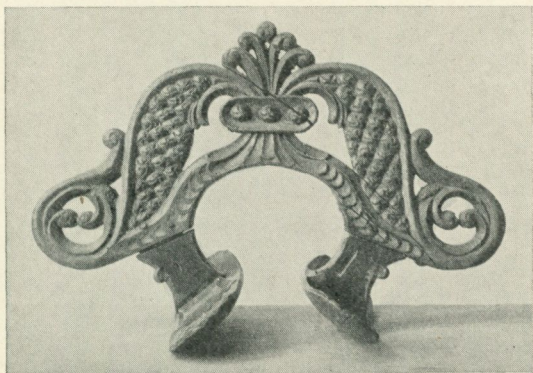

Fig. 81. Edsele sn, Ångermanl. L. 50 cm. Nord. M. 73,451.

4—260299. *Fataburen.*

inom hela gruppen äro sju daterade, varav en från Valbo i Gästrikland med året 1776, de andra årtalen ligga mellan 1785—1809.

Sammanställbar med de norrländska lejonkrokarna är en sydligare odaterad grupp, där djuren antagit form av hästar, som på sin rygg bära en liten vagn. Djuren flankera ett kartuschformat krön med krona, som tydligt visar frändskap med den hälsingska kartuschformen, se fig. 74. Dalarna, Uppland och Västmanland synas vara dess hemorter.

En djurfigurgrupp, som hör hemma i Jämtland och Härjedalen och sålunda tillhör ett västligt område, framställer ödlelika djur med långa upprullade stjärtar. Med sina utsträckta tungor beröra de krönfiguren, som ofta antar formen av ett människohuvud, men som också, såsom i en krok från Åre, kan framställa en bevingad ox. De upprullade stjärterna bilda tömlöpor och selkrokens skänklar utlöpa i djurhuvudformade ändar. Se fig. 75. Den enda daterade selkroken inom gruppen bär året 1753.

Till de djurornamentala selkrokarna hör också en grupp med sjöhästmotiv. Av dessa äro nio från Hälsingland, en från Uppland, två från Ångermanland och en från Jämtland. De tio sydligt lokaliserade få betraktas såsom tillhörande en grupp, vars hemort är Hälsingland. Dessa fördela sig tämligen lika på två varianter av motivet, i ena fallet vända sig figurerna in mot bågen, i andra utåt. Då det senare tillämpas, utfylles utrymmet mellan hästarnas upprullade och bladlikt utgrenade stjärtar med en maskaron, se fig. 76. Medan bågpartiet med sina stelt nedhängande bladornament är tämligen torrt utformat i hälsingekrokarna äro de elegant upplösta i bladformiga voluter norrut, se fig. 77.

En med de hälsingska sjöhästarna besläktad typ återkommer i Gästrikland; här har dock hästen en reglementerad bakdel. En av museets två krokar av detta slag bär året 1801.

Den å fig. 37 avbildade selkroken, som tidigare i samband med den uppländska bågen blivit omnämnd, företrädes även i Hälsingland, från vilket landskap museet äger tio exemplar av denna typ. Dess utbredning synes f. ö. vara Upplands östkust, men strödda exemplar finnas från Malung i Dalarna och Älvros i Härjedalen.

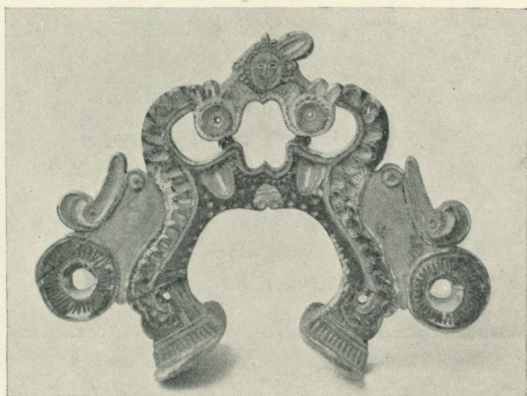

Fig. 82. Bergs sn, Jämtl. L. 49 cm. Nord. M. 45,656.

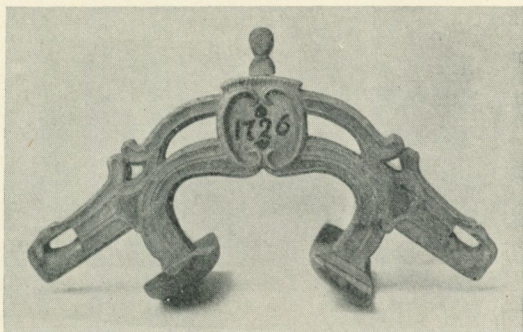

Fig. 83. Trönö sn, Häls. L. 50 cm. Nord. M. 41,640 a.

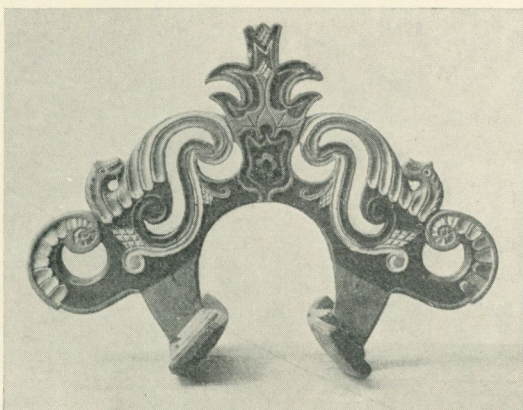

Fig. 84. Alfta sn, Häls. L. 54 cm. Nord. M. 28,386.

De daterade selkrokarna fördela sig över tiden mellan 1750 och 1777.

Den växtornamentala norrlandskroken. I den i museet rikast företrädta gruppen återgår ornamentet på ett akantusmotiv. Dess behandling kan giva anledning till att urskilja tre olika typer av akuntuskrokar. Huvudsakligen hemmahörande i Jämtland är en variant, vars tistelaktigt taggiga blad synas stiga upp från krokens ändar mot mittpartiet, se fig. 78. En av de hithörande krokarna från Bergs socken är daterad 1777. Huvudfärgen är blå och grön i ganska bleka toner. — En annan variant, vars blad i mjukt stiliserade bågar stiga upp från mitten och sjunka ut mot krokens ändar i en s-formig bladslinga, påträffas i Ångermanland, Jämtland, Medelpad och Hälsingland, se fig. 79. Den tredje varianten upprepar samma former, men starkt stiliserade, se fig. 80. Dess utbredningsområde synes vara Härjedalen och Jämtland. Den sista har överensstämmande former bland krokar i N. Trondhjems amt.

Ingen av alla dessa krokar är inskriftligt daterad. Ett flertal individuellt utvecklade varianter på akantusmotivet påträffas speciellt från Ångermanland, men även från de två andra härdarna för norrländsk folkkonst: Jämtland och Härjedalen. Det är rokokons former, som här ha övertaget, se fig. 81 och 82.

Från Hälsingland är en selkrok, som företrädes i museet i fem exemplar, vilken består av ett betonat bågparti med utdragna skänklar. Krokens mitt upptages av en oftast krönt kartusch, från vilken utgå bladformiga ornament. I en mycket stiliserad form finnes detta schema följt i den här avbildade selkroken från 1726. I andra exemplar spåras tydligen såväl i behandlingen av växtornamentet som i färgställningen en större överensstämmelse med de hälsingska krokarna från andra hälften av århundradet. Se fig. 83.

Av rent dekorativ skapnad är åter en grupp hälsingekrokar med s-formiga genombrytningar. Den odaterade gruppen, som består av sex exemplar från Hälsingland och ett från obestämd ort i Jämtland, har helt präglats av en livlig rokokoform. Se fig. 84.
